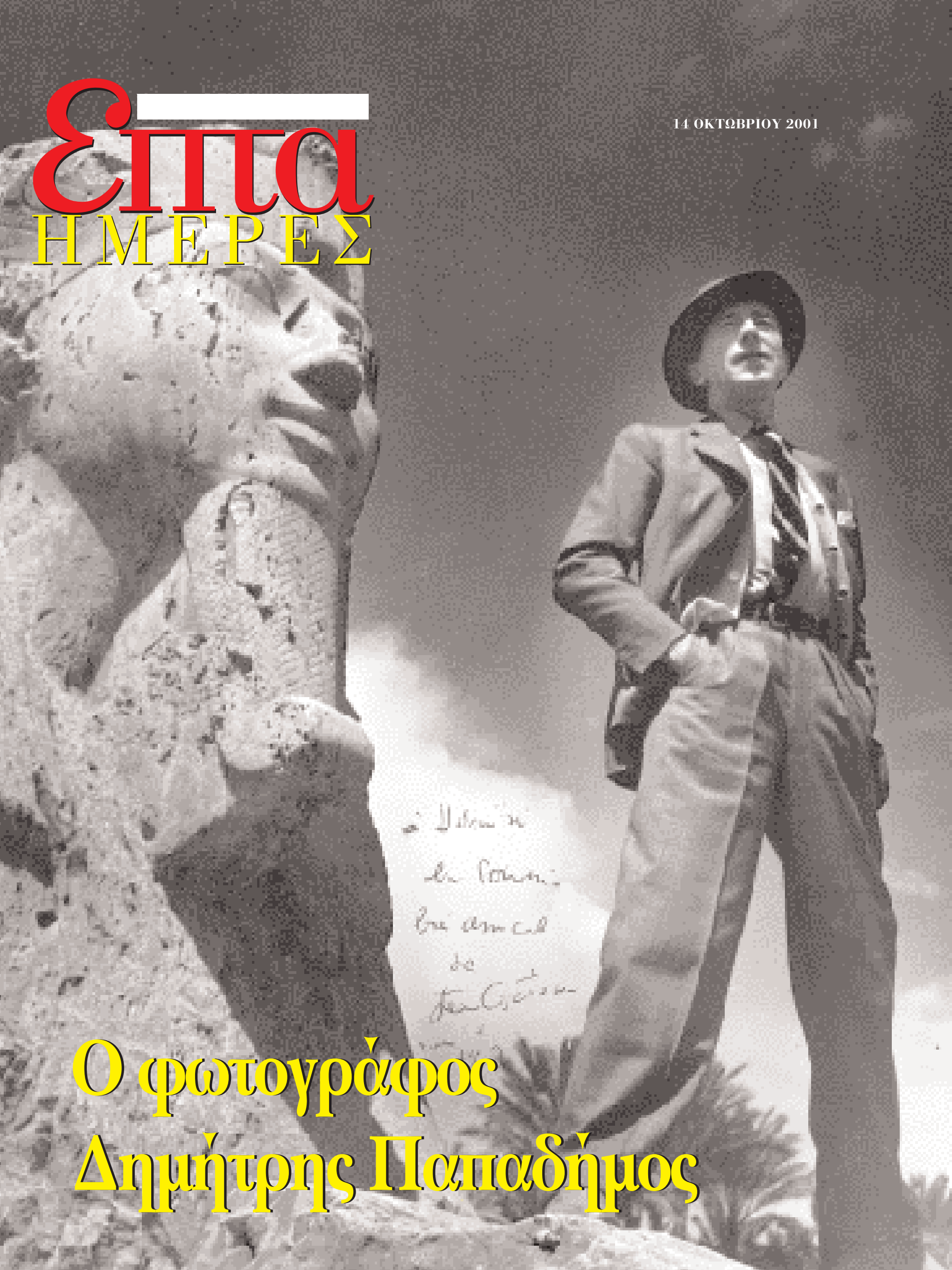

ΕΠΠΑ ΗΜΕΡΕΣ

14 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2001

Α. Μανώλης
Α. Κωνσταντίνου
Ε. Α. Α. Α. Α.
Α. Α. Α. Α. Α.

Ο φωτογράφος
Δημήτρης Παπαδήμος

Ο ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ

Αίγυπτος – Ελλάδα:
Στον φακό του Παπαδήμου

Της Ντίκης Κυρώζη

Η καλή μάσκα του Δημήτρη

Τον Gavriilo Routzovitch

Φωτογράφος παραδοσιακής
αρχιτεκτονικής

Της Παναγιώτας Πύλα

Παπαδήμου
Ελλάδος Περιήγησις

Της Αγγελικής Παπαδοπούλου

Ο φίλος μας, ο Δημήτρης

Της Χριστίνας Αγγελούση

Το αρχείο Παπαδήμου

Της Βασιλικής Χατζηγεωργίου

Εργο-βιογραφικό σχεδιάσμα

Της Αλίκης Τσίργιαλου

Εξώφυλλο

Ο Ζαν Κοκτώ και η Σφίγγα. Ο γνωστός Γάλλος θεατράνθρωπος ταξίδεψε στο Κάιρο δύο φορές (αρχές Απριλίου 1936 και Μάρτιο 1949). Ως πλέον πιθανό μοιάζει η φωτογράφιση να έγινε στο πρώτο του ταξίδι.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

▲ *Μια συντροφιά Εγγλέζων στο αθηναϊκό «Βυζάντιο». Από αριστερά: ο ελληνοιστής Φίλιπ Σέρραντι, ο αρχιτέκτονας Οσιν Χάρισον (κέντρο) και (δεξιά) ο διάσημος συγγραφέας Λόρενς Νιάρελ. Και οι τρεις στενοί φίλοι του Δημ. Παπαδήμου, που τους φωτογράφησε για σχετικό θέμα δημοσιευμένο στο περιοδικό «Εικόνες».*

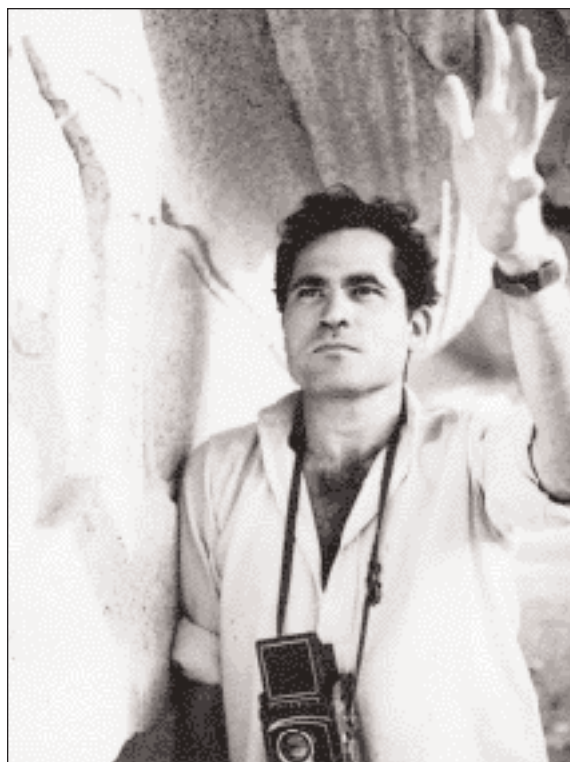
Της Ντίκης Κυρώζη

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ γεννήθηκε στην Αίγυπτο από πατέρα Πηλιορείτη. Η μητέρα του καταγόταν από την Ιμβρο, πέθανε όμως πολύ νωρίς και ο πατέρας του ξαναπαντρεύτηκε. Η δεύτερη γυναίκα του αγάπησε το μικρό παιδί όσο και το δικό της και ο Δημήτρης μεγάλωσε ευτυχισμένος.

Όταν κάποτε ξεφύλλισε παλιά οικο-

ΑΙΓΥΠΤΟΣ - ΕΛΛΑΔΑ

Στον φακό του Παπαδήμου

◀ Ο Δημήτρης Παπαδήμος με την Rollei-flex, όταν απαθανάτιζε τις φοβερές συγκρούσεις τον Δεκέμβρη. Είκοσι έξι ετών, ήδη δοκιμασμένος φωτορεπόρτερ είχε καλύψει στην πρώτη γραμμή την πολεμική δράση των ελληνικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή.

γενειακά λευκώματα, ανακάλυψε φωτογραφίες της πραγματικής του μητέρας. Η έκπληξη ήταν μεγάλη, όμως από σεβασμό και αγάπη προς τη θετή του μητέρα, την οποία δεν ήθελε να στενοχωρήσει, δεν συζήτησε ποτέ το γεγονός αυτό με τους γονείς του. Το ανέφερε, σε μεγάλη ηλικία, στη γυναίκα του.

Τα νεανικά χρόνια στην Αίγυπτο ήταν δύσκολα. Χωρίς γονείς, χωρίς οικονομικούς πόρους, αναζητούσε τρό-

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΚΩΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

◀ **Κάιρο.** Το κατάστημα του Σιτοβάρη και η ταβέρνα «Στέλλα», τον Κανάρη.

πο επιβίωσης. Τον βρήκε στη φωτογραφία, που την αγάπησε πολύ, και έγινε ένα με τη φωτογραφική του μηχανή. Γι' αυτόν, άλλωστε, τον λόγο, η μηχανή του προσφέρθηκε μαζί με το αρχείο του στο Ε.Λ.Ι.Α. και θα κοσμήσει το προσωπικό του γραφείο στη μόνιμη εγκατάσταση του Φωτογραφικού Αρχείου.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ο Παπαδήμος εργάστηκε στο γραφείο Τύπου και Πληροφοριών της ελληνικής κυβέρνησης και, στη συνέχεια, στη Βρετανική Πρεσβεία. Καταξιωμένος φωτογράφος, γνώστης ξένων γλωσσών πέραν της αραβικής, έχαιρε επιτυχίας και αναγνώρισης. Έλληνες, Αιγύπτιοι, Ευρωπαίοι, αστοί και πρίγκιπες απαθανατίζονταν από τον δεξιότεχνη φωτογράφο.

Εκείνος πάλι, αποτύπωνε με τον φακό του ό,τι όμορφο περνούσε μπροστά από τα μάτια του και κέντριζε την καλλιτεχνική του ευαισθησία. Έκανε πολλά ταξίδια στην ενδοχώρα της Αιγύπτου. Ξεφυλλίζοντας το πλούσιο Αρχείο του, μεταφερόμαστε στην Αλεξάνδρεια, όπου βρίσκονται το Ελληνορωμαϊκό Μουσείο, το σπίτι του Καβάφη και ελληνικά καταστήματα. Στη συνέχεια πηγαίνουμε στο Πορτ Σάιντ, στο Φαγιούμ, στο Ασουάν, στο Λούξορ. Κιρντάσα, Σίβα, Ερυθρά Θάλασ-

σα, Νείλος, Σινά, όλη η Αίγυπτος μπροστά στα μάτια μας.

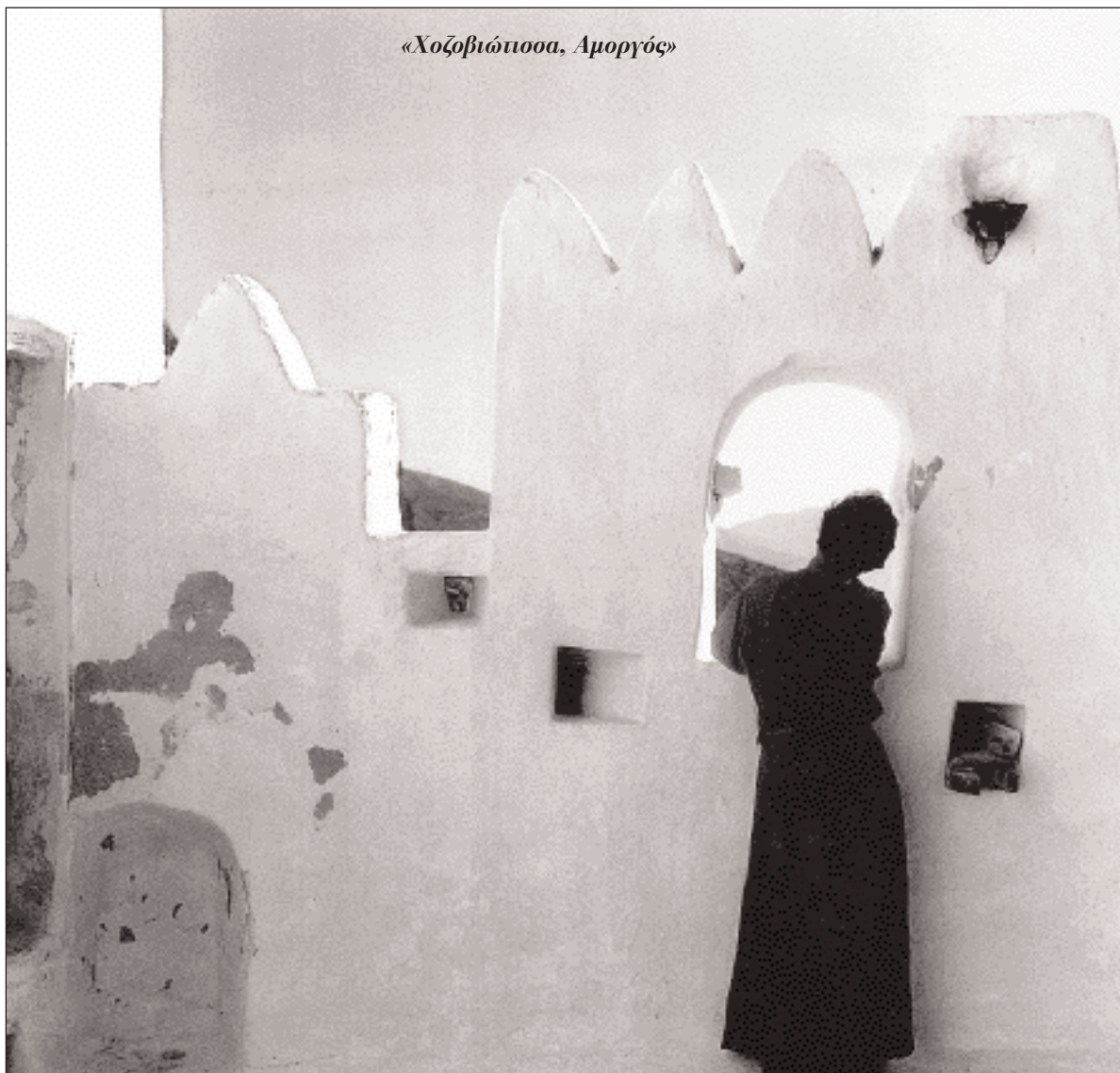
Με ταχύτητα αποτύπωνε ανάκτορα, κλασικά αλλά και μοντέρνα σπίτια, λιμάνια, σκηνές δρόμου, δέντρα και φυτά της Αιγύπτου, λαϊκές ζωγραφιές στους τοίχους, ελληνικά μοναστήρια. Πάνω απ' όλα όμως τον συγκινούσαν οι άνθρωποι: τα μαύρα λαμπερά μάτια της Ανατολής, τα ντροπαλά πρόσωπα, οι άνθρωποι στην αγορά, οι φελλάχοι, οι βεδουίνες με τα κρυμμένα πρόσωπα, οι τεχνίτες γυαλιού, κεραμικών και καλιών. Οι εικόνες του είναι πανέμορφες, γεμάτες ποίηση. Αρκεί να ξεφυλλίσει κανείς το Αρχείο του, για να ζήσει μέσα από αυτό τη γοητεία και το μυστήριο της χώρας του Νείλου.

Στην Ελλάδα

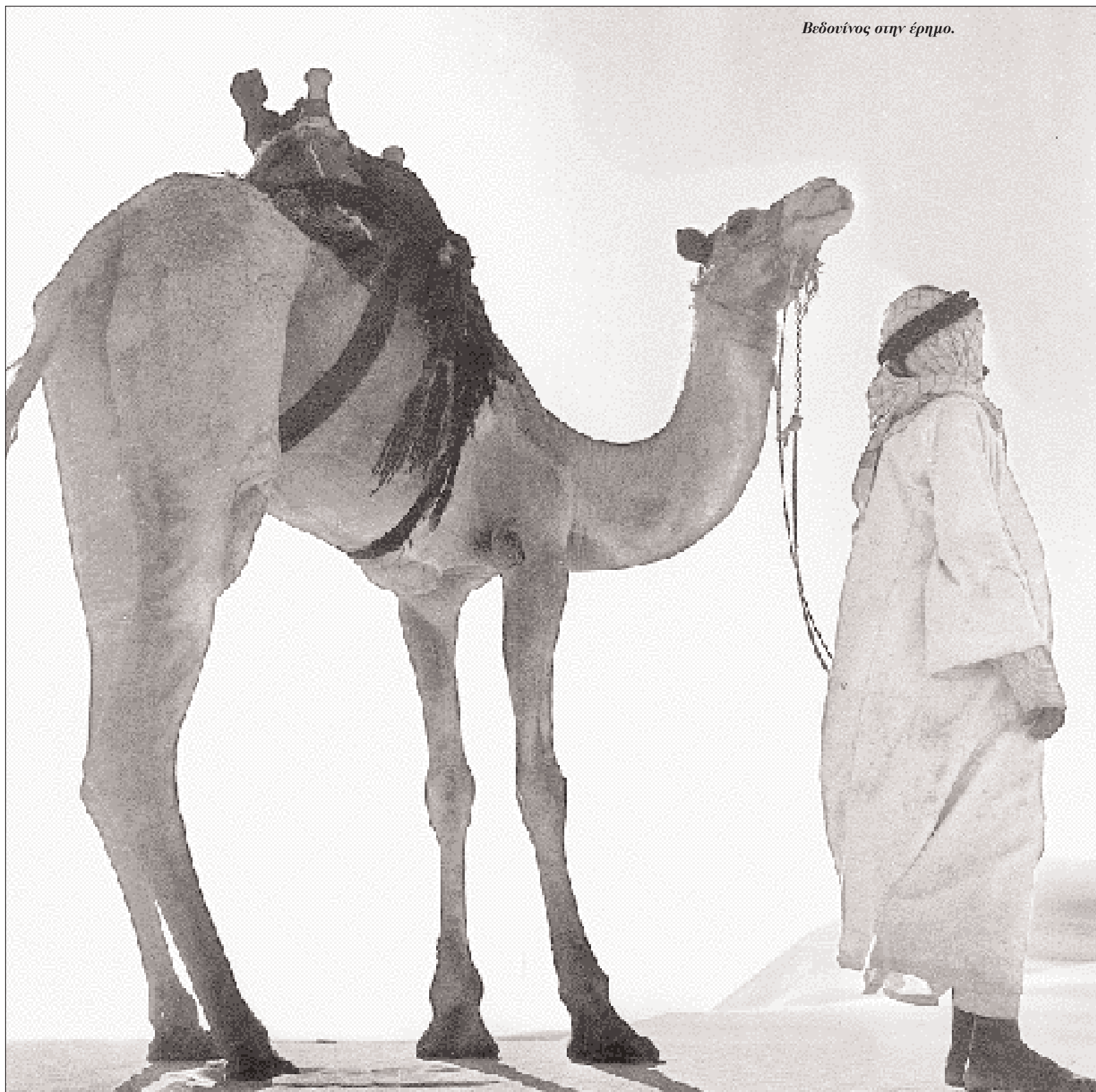
Η αλλαγές όμως, που αργά αλλά σταθερά πραγματοποιήθηκαν στην Αίγυπτο, τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει κι αυτός, όπως και τόσοι άλλοι Έλληνες, το σπίτι και την καριέρα του και να έρθει στην Ελλάδα, την πατρίδα που υπεραγαπούσε και επισκεπτόταν κάθε καλοκαίρι. Παντρεμένος με τη Λιάνα, την πολύτιμη συνεργάτιδά του, κατοικούσε στην Αγία Παρασκευή. Εμπειρος φωτογράφος, αεικίνητος, δούλευε συνέχεια, συνεργαζόμενος με εκδοτικούς οίκους, περιοδικά και με το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης.

Στα ταξίδια του στην Ελλάδα γνώρισε καλύτερα και την ελληνική παραδοσιακή τέχνη. Η ομορφιά που χανόταν του προκαλούσε θλίψη. Αρχισε τότε, όχι μόνο να την καταγράφει με τον φακό του αλλά και να τη συγκεντρώνει, για να μην αφανιστεί από τα καινούργια πρότυπα. Χειροποίητα αντικείμενα, που πολλοί κοιτούσαν με περιφρόνηση, στολές, κοσμήματα, κεντήρια από τη Θράκη, μαξιλάρια υφασμένα στον αργαλειό, ξυλόγλυπτα είδη, εργαλεία της αγροτικής ζωής, πιάτα με ήρωες της ελληνικής ιστορίας, ακροκέραμα και πίνακες λαϊκών ζωγράφων στολίζουν το σπίτι του. Ένα σπίτι γεμάτο Ελλάδα, ένα σπίτι μουσείο, μέσα στο οποίο ο ξεχωριστός τρόπος φιλοξενίας του φιλότεχνου ζευγαριού συγκίνησε τόσους Έλληνες και ξένους διανοούμενους και καλλιτέχνες. Ο θαυμασμός όμως δεν σταματούσε εκεί. Συνεχιζόταν σ' ένα διπλανό χώρο, από όπου ξαφνικά μεταφερόσταν στη γοητευτική ατμόσφαιρα της Αιγύπτου. Χαλιά στο πάτωμα, έπιπλα ανατολικής τέχνης με τα βαριά τους σκαλισμάτα, αντικείμενα χρηστικά ή διακοσμητικά, μπακίρια, ναργιλέδες, μαξιλάρια στο πάτωμα γύρω από το στρογγυλό σινί. Οι αναμνήσεις των νεανικών χρόνων τον ακολουθούσαν παντού.

Οι φωτογραφίες του Παπαδήμου είναι όμορφες για τους μεγάλους, που αναπολούν αυτό που δεν υπάρχει πια, ενδιαφέρουσες για τους νεότερους, που αγνοούν βασικά στοιχεία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, χρήσιμες για τους ειδικούς (αρχιτέκτονες, λαογράφους, ενδυματολόγους), οι οποίοι βρίσκουν βοήθεια στην επιστημονική τους μελέτη, μέσα από την πολλαπλή φωτογράφιση των θεμάτων του, από διαφορετική κάθε φορά γωνία, και τις απεικονιζόμενες λεπτομέρειες. 🌸

Η καλή μάσκα του Δημήτρη

Βεδουίνος στην έρημο.

Τον **ΓΑΒΡΙΛΟ ΡΟΥΤΖΟΒΙΤΣ**

ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΦΥΣΙΚΑ για ένα αστείο που θα μας βοηθήσει να αρχίσουμε τη συζήτησή μας, ένα λογοπαίγνιο με τον τίτλο της πολύ γνωστής αστυνομικής ιστο-

ρίας: Η μάσκα του (Δημητρίου). Το όνομα του συγγραφέα έχει πια ξεχαστεί.

Σας ευχαριστώ που μου ζητήσατε να ανατρέξω στα βιογραφικά του Δημήτρη, καθώς είχα την τύχη να τον γνωρίζω για αρκετά χρόνια. Η τρέχουσα μόδα στη Γαλλία, όπου ζω εδώ και σαράντα χρόνια, είναι «το καθήκον της μνήμης», το καθήκον δηλαδή να θυμάται

▲ «Ο Μαύρος Άγγελος», μια από τις πρώτες καλλιτεχνικές φωτογραφίες του Παπαδήμον, τραβηγμένη το 1937 ή '38.

κάνεις διάφορα πράγματα. Θα μπορούσα να κάνω καλύτερες σκέψεις από το να ξαναζήσω όλα τα περασμένα χρόνια, αν και συχνά ήταν πολύ ευχάριστα.

Η γνωριμία

Δε μπορώ να θυμηθώ ακριβώς την ημερομηνία που γνώρισα τον Δημήτρη. Ένας κοινός φίλος σκέφτηκε ότι έπρεπε να γνωριστούμε, καθώς εγώ ξεκινούσα τη δημοσιογραφική μου καριέρα και ο Δημήτρης ήταν φωτογράφος. Θυμάμαι ότι όταν πήγα στο σπίτι του, το πρώτο πράγμα που είδα στην είσοδο ήταν η φωτογραφία ενός γυμνού κοριτσιού με μια πετσέτα στον ώμο. Αυτή ήταν η Χρύσα, η ανι-

ψιά του, σε ηλικία δύο ετών. Η φωτογραφία ήταν τοποθετημένη πάνω σε ένα ξύλινο παραβάν φτιαγμένο από κομμάτια ενός παλιού ποταμόπλοιου.

Τον ξανασυνάντησα μετά την έκρηξη μιας βόμβας που είχε καταστρέψει το διαμέρισμά του στο Sharia Galal. Ήταν πιθανότατα το 1947. Ο παλαιστινιακός πόλεμος συνεχιζόταν ή τελείωνε και υπήρχε κάθε είδους αναταραχή στην αιγυπτιακή κοινότητα. Στην πραγματικότητα αυτοί που αργότερα θα γίνονταν οι «Ελεύθεροι Αξιωματικοί» (επανάσταση του 1952, Naguib και Nasser) σημάδευαν και πυροβολούσαν οτιδήποτε θεωρούσαν ότι ανήκε σε σιωνιστικά, εβραϊκά ή καπιταλιστικά συμφέροντα, και βόμβες έσκαγαν σχεδόν σε κάθε γωνία. Με λί-

γα λόγια η πολυκατοικία καταστράφηκε από μια βόμβα που είχε στόχο τη *Société Orientale de Presse* (στην πραγματικότητα ιδιοκτησία μιας κυρίας με αγγλικό διαβατήριο, της κυρίας Finney, της οποίας την εικοσάχρονη Rolls – Royce παραλίγο να αγοράσω ή τουλάχιστον είχα την ευκαιρία να το κάνω). Ήταν ένας εκδοτικός οίκος με αγγλικές (την ημερήσια *Egyptian Mail* και την εβδομαδιαία *Egyptian Gazette*) και γαλλικές (την πρωινή *Le Progrès Egyptien* και την απογευματινή *La Bourse Egyptienne* φημισμένες εφημερίδες. Την εποχή εκείνη δούλευα στην *Egypt Nouvelle* (ιδιοκτησία του Jose Caneri, ενός Γάλλου δικηγόρου από την Κορσική που μιλούσε λατινικά, ελληνικά και αραβικά) σαν βοηθός επιμελητή.

Ο Δημήτρης αποφάσισε τότε να αλλάξει σπίτι και επέλεξε ένα σχεδόν υπόγειο διαμέρισμα τριών δωματίων, ακριβώς δίπλα στα γραφεία του *Arab League* (πρόεδρος ο Abdel Rahman Azzam Pasha και γραμματέας ο Adel Sabet, ένας ακαθόριστος συγγενής της βασιλομήτορας αμιγώς εγγλέζος στο ντύσιμό του, που πάντα κουβαλούσε μαζί του βιβλία και καμιά φορά παρουσίαζε επιδεικτικά την τότε σύζυγό του, που ήταν Αμερικανίδα). Αυτό το διαμέρισμα θα έπαιζε πολιτικό ή ιστορικό ρόλο αργότερα στη ζωή μας.

Όταν γνώρισα τον Δημήτρη, ο μόνος συγγενής του ήταν ο ετεροθαλής αδελφός του Αντώνης, που ήταν παντρεμένος με δύο κόρες (ζουν και οι τρεις σήμερα που γράφω, το 2001). Ο πατέρας του και οι δύο γυναίκες του είχαν από χρόνια πεθάνει. Ο πατέρας ήταν αξιωματούχος του ελληνικού προξενείου του Καΐρου και ο Δημήτρης είχε φυλάξει ένα εγχειρίδιο από τη στολή του. Η οικογένειά του καταγόταν από τον Βόλο και η μία ή και οι δύο σύζυγοί του πατέρα ήταν από την Κωνσταντινούπολη. Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι τόσο η Οθωμανική Τουρκία όσο και η Τουρκία του Ατατούρκ είχαν πολυάριθμο ελληνικό πληθυσμό –300.000 στο Tsarigrad (η πόλη του αυτοκράτορα), όπως ονομάζουμε στα σερβικά την πρωτεύουσα του Κωνσταντινίου. Σήμερα ο Πατριάρχης έχει στη δικαιοδοσία του 300 περίπου χριστιανούς.

Ξέρω ότι ο Δημήτρης πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια, επειδή ήταν ορφανός. Κάποτε δούλευε σαν μαθητευόμενος σε μια έκθεση ψυγείων, από την οποία είχε άσχημες αναμνήσεις. Κάποια στιγμή, πριν από τον πόλεμο του 1939, τον έστειλαν στο Παρίσι για σπουδές. Ηξερε πολύ καλά τη γλώσσα και μιλούσε επίσης αγγλικά και αραβικά, μαζί με τα μητρικά του ελληνικά.

Του έδωσαν μια Kodak ή κάποια άλλη μηχανή. Μια φωτογραφία του εκείνης της εποχής, τραβηγμένη νομίζω με μια απλή μηχανή, δείχνει μια νεραή νουβή ντυμένη με κουρέλια, που κρατούσε ένα (μπορεί και δύο) περιστερία. Ονόμασε το έργο του «Μαύρος άγγελος με λευκά φτερά» ή κάπως έτσι.

Βγαίνοντας από τον πόλεμο

Στη διάρκεια του πολέμου τοποθετή-

Βεδονίνα καμαρώνει τα στολίδια της.

θηκε στην Υπηρεσία Τύπου του ελληνικού στρατού και είχε συμμετάσχει σε πολλές αποστολές, συνοδεύοντας κομάντος που είχαν σταλεί στα νησιά ή επέστρεψαν από εκεί μετά την ολοκλήρωση της αποστολής τους.

Μετά την αποστράτευσή του συνέχιζε να εργάζεται σαν φωτογράφος στην υπηρεσία της αγγλικής πρεσβείας. Ο λόρδος Kipross, που ήταν υπουργός Πληροφοριών στη Μέση Ανατολή κατά τη διάρκεια του πολέμου (του χρωστάμε τον εξαισιο *Ivan Gronzy*, σε δύο προβολές, τη μοναδική ίσως σοβιετική ταινία που παίχτηκε σε ένα ιδιαίτερα αντικομμουνιστικό καθεστώς), πρέπει να είχε παίξει κάποιο ρόλο σ' αυτό. Θυμάμαι ότι τον είχα δει στο διαμέρισμα του Δημήτρη,

όπως και πολλούς άλλους Βρετανούς διπλωμάτες.

Ανάμεσα στα ενδιαφέροντα αυτά πρόσωπα, αναφέρω τον Steven Runciman, γνωστό για την *Ιστορία των Σταυροφοριών*, και τον Robin Maugham, ανιψιό του Somerset, που πήγε να εξερευνήσει τη δυτική έρημο, συγκεκριμένα την όαση της Σίβα, και έγραψε ένα διασκεδαστικό βιβλίο (*The Road to Siva*) με θαυμάσιες ασπρόμαυρες φωτογραφίες.

Πρέπει να θυμόμαστε ότι όλα αυτά συνέβησαν καθώς ο κόσμος έβγαινε από τον πόλεμο. Ένας σημαντικός αριθμός προσώπων είχε κάνει περιουσία στη βιομηχανία και το εμπόριο. Η Αίγυπτος είχε φιλοξενήσει περίπου δύο εκατομμύρια συμμαχικών στρα-

► *Ερυθρά θάλασσα. Μοναστήρι Αγ. Παύλου. Καλόγερος που γνέθει.*

τευμάτων, που χρειάζονταν φαγητό, ποτό, στολές και κάθε είδους διασκέδαση. Ο Δημήτρης δούλευε σαν ελεύθερος φωτογράφος, με μεγάλη ζήτηση από τους αστούς και αριστοκράτες της Αιγύπτου. Όλοι τους ενθουσιάζονταν με το να έχουν φωτογραφίες των πολυτελών διακοσμημένων διαμερισμάτων και σπιτιών τους και να τις βάζουν σε άλμπουμ και περιοδικά. Θυμάμαι μια πολύ κομψή νεαρή κυρία (τη Madiha Shafik) που ήταν κόρη ή ανιψιά ενός πασά, την οποία γνωρίσαμε στον πολύ εκλεκτικό ιππικό όμιλο Feroussia. Ερχόταν και έπαιρνε τις φωτογραφίες της δίνοντας πάντα ένα εκατόλιρο και ζητώντας ρέστα. Η πάγια απάντηση του Δημήτρη ήταν «αν είχα τόσα λεφτά θα παντρευόμουν». Πραγματικά, κι εγώ ο ίδιος έβγαζα έξι λίρες τον μήνα, εκτελώντας σχολαστικά τα καθήκοντά μου ως επιμελητής.

Αργότερα (και θα πρέπει να ήταν πριν φύγει μόνιμα για την Ελλάδα), θυμάμαι ότι δούλεψε και στα *Κανόνια του Ναβαρόνε* – αλλά μπορεί και να φταιεί το γεγονός ότι ένα μέλος της ομάδας είχε το ίδιο όνομα.

Για τον Φατού

Με την ευκαιρία, ενώ ακόμα ήταν στην Αίγυπτο, ο Δημήτρης συνήθιζε να υπογράφει σαν Παπαδήμου, όνομα το οποίο αργότερα στην Ελλάδα άλλαξε σε Παπαδήμος. Αυτό είχε να

κάνει με τις κλίσεις, από τις οποίες κι εμείς οι Σέρβοι έχουμε γύρω στις επτά!

Το σπίτι χτίστηκε σε σχέδια του Austen St. Barbe Harrison και χάρις στην πανταχού παρούσα βοήθεια του Hassan Fathy. Η ταπεινή και μοναδική μου συμμετοχή ήταν ο υπολογισμός της τετραγωνικής ρίζας, ώστε να αποφασίσουν την ακριβή θέση του κτιρίου σε ένα πολύ κεντρικό σημείο.

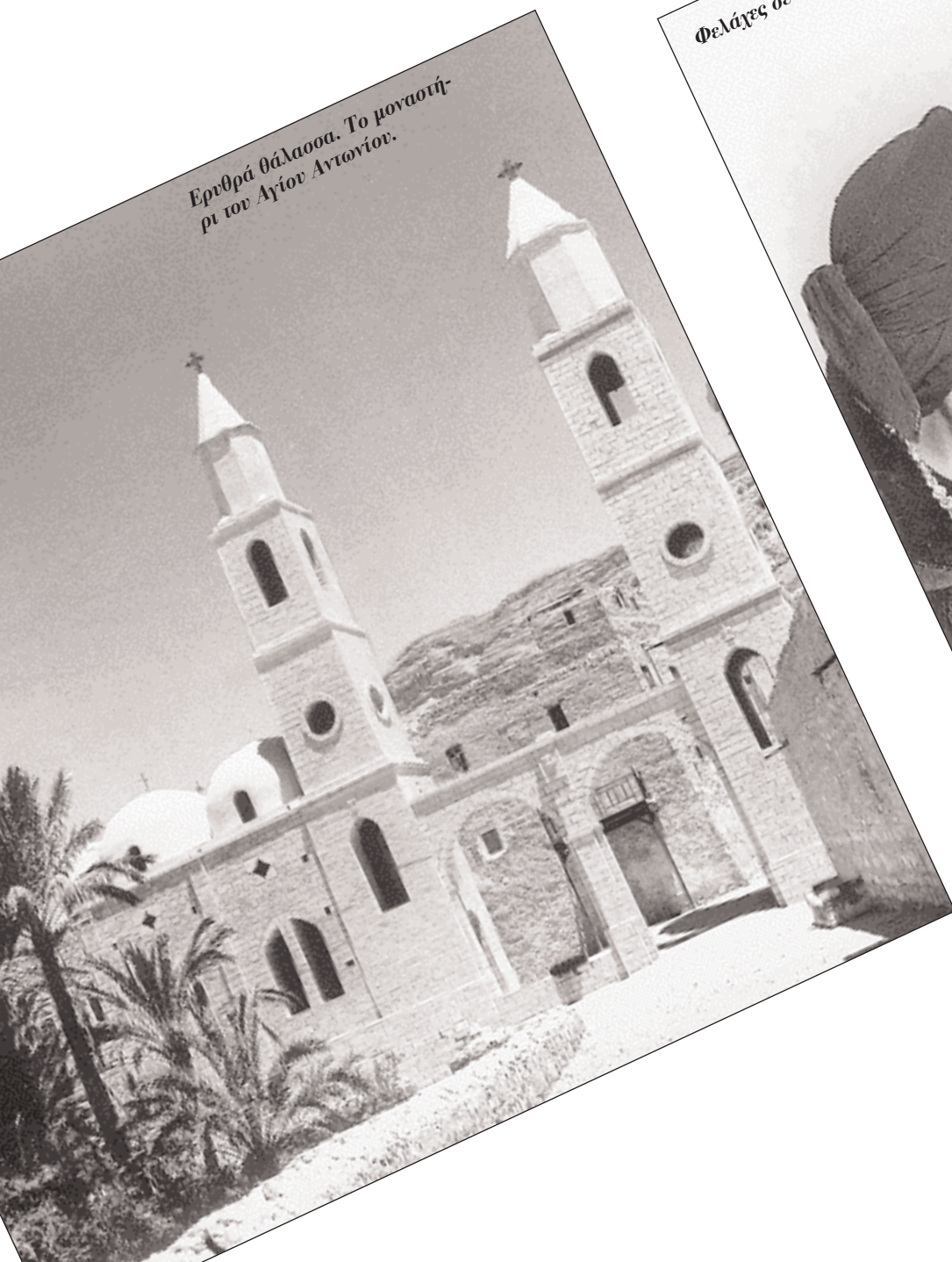
Ο Hassan Fathy ήταν καλός φίλος και ο Δημήτρης είχε φτιάξει έναν τεράστιο φάκελο για το Gurnah και το πρόγραμμα επανεγκατάστασης του ντόπιου πληθυσμού. Ο αρχαίος λαός του Gurnah υποτίθεται ότι ήταν τυμβωρύχοι που δούλευαν στη διάρκεια της νύχτας τα καλοκαίρια, καθώς κανένας, «ούτε καν οι τρελοί Εγγλέζοι ή οι σκύλοι τους», δεν θα τολμούσε να βγει στον καυτό ήλιο. Το GVT είχε αποφασίσει να τους μετακινήσει από τον παλιό τους τόπο σε αυτόν τον νέο «θεατρικό» οικισμό. Μπορούμε να φαντασθούμε την επιτυχία αυτού του διοικητικού εγχειρήματος (τύπου Brazilia). Οι φάκελοι του Δημήτρη για το Gurnah είναι θεαματικοί και το βιβλίο του Hassan Fathy *Χτίζοντας με τους*

ανθρώπους (που εικονογραφήθηκε με φωτογραφίες του Δημήτρη) που αναφέρεται στην κατασκευή τούβλων, τοίχων και άλλων σχετικών εργασιών, είναι στην πραγματικότητα μια μελέτη των εργασιακών πρακτικών των αρχαίων Αιγυπτίων, όπως αυτές απεικονίζονται στους τάφους των Φαραώ.

Ο Δημήτρης πήγε αρκετές φορές στο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης (τον πιο παλιό από όλους τους ορθόδοξους οίκους προσευχής και διαλογισμού) και επέστρεψε με εξαιρετικές φωτογραφίες των μοναχών, των κελιών τους και του σεληνιακού τοπίου στο οποίο ζουν (αν θυμάμαι καλά, ο επίσκοπος είχε βαφτίσει τον Δημήτρη). Ο Δημήτρης είχε επίσης φωτογραφίσει τους βεδουϊνούς στις γύρω περιοχές και σε όλη τη χερσόνησο του Σινά. Είχε επισκεφτεί ακόμα τη, σχεδόν άγνωστη τότε, Πέτρα στην Ιορδανία.

Μια στέψη

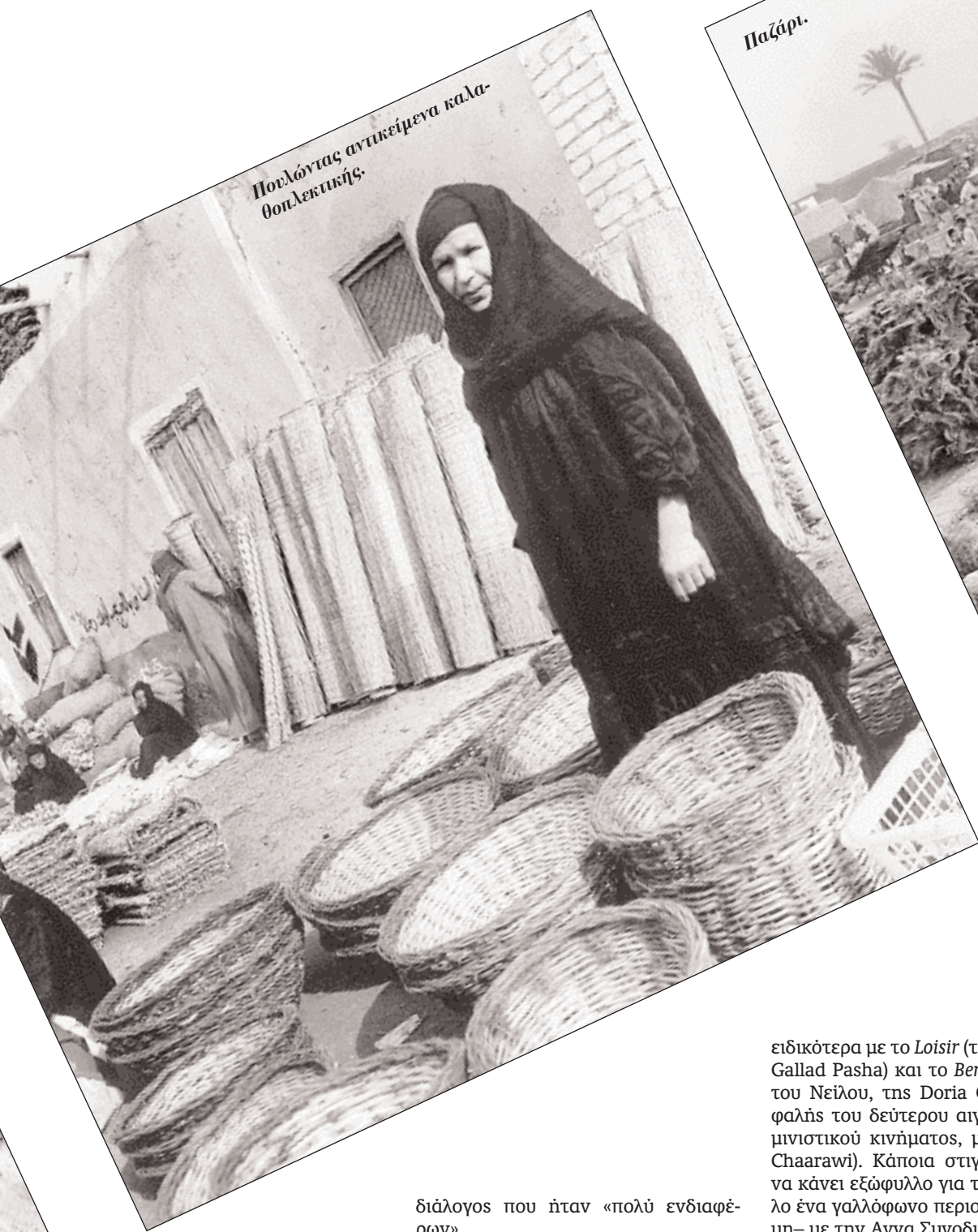
Κάποια στιγμή παρακολούθησε σαν ρεπόρτερ τη στέψη του βασιλιά Abdallah της μετέπειτα Ιορδανίας. Είδε το σκήπτρο να πέφτει από τα χέρια του βασιλιά και δεν κατάφερε να απαθανατίσει τη σκηνή, καθώς είδε σε αυτήν έναν κακό οινώ για τον μονάρχη (το μυαλό του Δημήτρη δεν δούλευε σαν αυτό του παπαράτσι). Λίγα χρόνια αργότερα ο βασιλιάς Abdallah δολοφονήθηκε στο κεντρικό τζαμί της Ιερουσαλήμ από τη φατρία των Husseini (θυμάστε τον Hajj Amine El Husseini, τον μουφτή της Ιερουσαλήμ που ξεκίνησε την αντι-

Ερυθρά θάλασσα. Το μοναστήρι του Αγίου Αντωνίου.

Φελάγες σε ώρα ανάπαυλας.

Πολλόντας αντικείμενα καλαθολεκτικής.

Παζάρι.

διάλογος που ήταν «πολύ ενδιαφέρον».

Όσο ακόμη στην Αίγυπτο

βρετανική εξέγερση στο Ιράκ, μετά προσχώρησε στον στρατό του Χίτλερ και οργάνωσε δύο μεραρχίες των Es Es αποτελούμενες από μουσουλμάνους της Βοσνίας και Αλβανούς του Κοσόβου. Οι σκιές του χθες επιστρέφουν και πάλι!). Ο νεαρός πρίγκιπας Hussein διαδέχτηκε στον θρόνο τον ασταθή πατέρα του και επέζησε έπειτα από τουλάχιστον είκοσι απόπειρες δολοφονίας. Ο Δημήτρης γνώρισε τον William Faulkner, που έμεινε στο ξενοδοχείο Mena House (στις πυραμίδες της Γκίζας) και δούλευε ένα σενάριο για κάποιους Αμερικανούς παραγωγούς. Όταν ο σεναριογράφος τελείωσε τα ποτά του, ακολούθησε ένας

Συνέφαγα με τον Steven, (αργότερα Sir) Ranciman, τον ιστορικό των σταυροφοριών στο σπίτι του Δημήτρη. Το μενού ήταν φακές σούπα και παξιμάδια. Ο Patrick (λόρδος) Kinross ήταν συχνός επισκέπτης του Δημήτρη όσο ήταν στην Αίγυπτο και έγραψαν μαζί ένα βιβλίο για την Κύπρο (νομίζω).

Ο Δημήτρης επέστρεψε από την Ελλάδα κάθε καλοκαίρι και μας ενημέρωνε για τα λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά συμβάντα, τα νέα βιβλία και τα σχετικά. Μέσω αυτού γνωρίζαμε και αρκετούς συγγραφείς, όπως τον Καραγάτση, που ήταν ένας θαυμάσιος αφηγητής.

Ο Δημήτρης συνεργαζόταν στενά με εβδομαδιαία και μηνιαία περιοδικά,

ειδικότερα με το *Loisir* (της κυρίας Lita Gallad Pasha) και το *Bent el Nil* (Κόρη του Νείλου, της Doria Chafik, επικεφαλής του δεύτερου αιγυπτιακού φεμινιστικού κινήματος, μετά τη Hoda Chaarawi). Κάποια στιγμή κατάφερε να κάνει εξώφυλλο για το *Images* – άλλο ένα γαλλόφωνο περιοδικό με δύναμη – με την Άννα Συνοδινού, ένα αξιοπρόσεκτα όμορφο κορίτσι, που είχε έρθει με τον θίασο Κοτοπούλη. Εγώ, φυσικά, ερωτεύτηκα μια άλλη όμορφη πθοποίο, την Κάκια, όλα αυτά όμως ήταν όνειρο θερινής νυκτός.

Είχα ήδη εγκατασταθεί στη Γαλλία, όταν ο Δημήτρης και η Λιάνα πήγαν στην Ανω Αίγυπτο μαζί με τον Lawrence Durrell για κάποια γυρίσματα του BBC. Αργότερα είδα μια κασέτα που έδειχνε τον Δημήτρη και τον Larry ξαπλωμένους σε μια φελούκα (βάρκα) στον Νείλο να τραγουδούν ελληνικά τραγούδια!

Στην περίοδο 1947-1956 ο Δημήτρης επισκεπτόταν συχνά το Λονδίνο, το Παρίσι και την Κύπρο, όπου δούλευαν κάποιοι φίλοι του και πήγαινε τακτικά στην κύρια και αιώνια αγάπη του: στην Ελλάδα κάθε καλοκαίρι.

Έκανε ένα μεγάλο ταξίδι για αρκε-

τούς μήνες, με δύο (ή τρεις) Βρετανούς αρχιτέκτονες, τον Austen St. B. Harrison, τον Pearce Hubbard και τον (;), στους οποίους είχε ανατεθεί ο σχεδιασμός του Πανεπιστημίου Atchimoto, σε μια χώρα που τότε λεγόταν Χρυσή Ακτή και τώρα Γκάνα. Η δουλειά του ήταν να φωτογραφίσει όλα τα γύρω χωριά και τα κτίρια που είχαν σχεδιαστεί από ντόπιους, ώστε να μπορέσουν οι αρχιτέκτονες να διατηρήσουν την αφρικανική φυσιογνωμία. Επέστρεψε και με εκατοντάδες φωτογραφίες από αγορές και μικρά χωριά. Είχε πάντα μεγάλη περιέργεια για το φαγητό και επέμενε να δοκιμάζει τα ντόπια προϊόντα σε υπαίθριους πάγκους, όσο κι αν αυτό φαινόταν ανθυγιεινό σε κάποιους!

Ο Δημήτρης είχε πραγματική φοβία με το διαγραμματισμένο χαρτί και χρησιμοποιούσε πάντα απλό άσπρο χαρτί, στο οποίο έγραφε με μια πένα με τεράστια μύτη. Για κάποιον λόγο το μελάνι είχε χρώμα καφεκόκκινο, είτε συνέθετε ποιήματα, είτε κρατούσε σημειώσεις στην ατζέντα του, είτε άφηνε σημειώματα στους φίλους του.

Ματιά-ακριβής

Είμαι σίγουρος ότι ο Δημήτρης έκανε μαθήματα φωτογραφίας και χρησιμοποιούσε πολύ έξυπνα τη Rolletflex

του. Είχε και μια Proxars για κοντινές φωτογραφίες λουλουδιών. Είχε ακόμα και ένα (pausemetre;;), αλλά δεν τον είδα ποτέ να το χρησιμοποιεί. Ανοίγε το χέρι του, γύριζε την παλάμη του στον ήλιο και έλεγε: 6/8 ου 10/14 ή κάποιον άλλο αριθμό, ενδεικτικό του ανοίγματος του διαφράγματος που έπρεπε να χρησιμοποιηθεί σε κάθε περίπτωση.

Από όσο θυμάμαι, δεν έμπαινε ποτέ στον σκοτεινό του θάλαμο όπου ο βοηθός του εμφάνιζε τα φιλμ, μεγέθυνε τα αρνητικά ή έκανε οποιαδήποτε άλλη τεχνική εργασία. Μόνο περιστασιακά δούλευε τις φωτογραφίες για να αλλάξει τα περιθώρια. Η ματιά του ήταν πολύ ακριβής και ήταν φειδωλός στον αριθμό των λήψεων. Συνήθως, «άλλη μια για να είμαστε σίγουροι» ήταν το περισσότερο που μπορούσε να δεχτεί. Όταν ο βοηθός του τον εγκατέλειψε, ο Δημήτρης συνεργάστηκε με το στούντιο Diradour, πραγματικούς τεχνίτες αρμενικής καταγωγής (των οποίων οι γονείς είχαν επιζήσει από τις σφαγές των Κούρδων που είχε διατάξει ο Τούρκος σουλτάνος). Το στούντιο Diradour έκανε όλες τις εμφανίσεις και πρόσφερε βοήθεια στον Δημήτρη όταν άρχισε να δουλεύει την έγχρωμη φωτογραφία. Θα έπρεπε να τους αναφέρουμε και να τους θυμόμαστε.

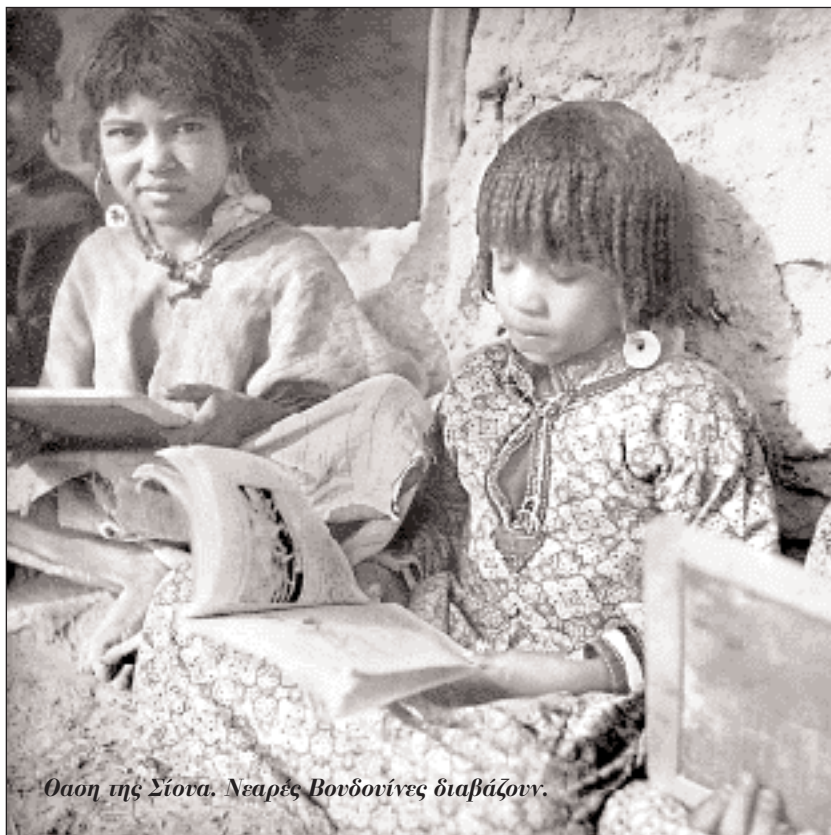
Φωτογράφος σε ταινίες

Μετά την περίοδο της φωτογράφισης εσωτερικών χώρων σπιτιών αστικής και ανώτερης τάξης ξεκίνησε μια νέα καριέρα σαν φωτογράφος σε ταινίες. Θυμάμαι ότι δούλεψε με τους «Bernard Borderie» (ήταν πατέρας και γιος ή μόνο γιος;), μια γαλλική κινηματογραφική εταιρεία που γύρισε στην Αίγυπτο το *Fortune Carrée* του Joseph Kessel, βασισμένο στις περιπέτειες

του Henri de Monfreid, ενός Γάλλου «πειρατή» της Ερυθράς Θάλασσας και, υποψιάζομαι, στη βιογραφία του Arthur Rimbaud, του ιδιοφυή εφήβου της γαλλικής ποίησης, που προσπάθησε (και κατάφερε) να κάνει περιουσία (*J' aurai de l' or...*) πουλώντας όπλα στους Ras της Αβυσσινίας. Αυτό έδωσε σ' εμάς, τους πολυάριθμους φίλους του Δημήτρη, την ευκαιρία να φάμε και να πιούμε με (*The Pearl, The Power and The Glory*) τον Pedro Annendariz (που έπαιρνε τον μεσημεριανό του ύπνο φορώντας βαριά ασημένια μαγιόκετόκουμπα και μπότες), τον Folco Lulli, τη Silvana Pampranini κ.ά. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 ο Δημήτρης δούλεψε αρκετά με τον Goffredo Alessandrini, έναν Ιταλό παραγωγό, πρώην σύζυγο της Anna Magnani, είχα μια σειρά από σχέδια, κάποια εντελώς τρελά, όπως το να δημιουργήσει μια τεχνητή κηπούπολη στην κορυφή των λόφων Mokattam, στα ανατολικά του Καΐρου. Η πόλη αυτή χτίστηκε πενήντα χρόνια αργότερα από τον συνεχώς επεκτεινόμενο και αυξανόμενο πληθυσμό του Καΐρου, αλλά κάτω από ελεεινές συνθήκες. Φαίνεται (και λειτουργεί) σαν εφιάλτης. Αυτή η δουλειά επέτρεψε στον Δημήτρη να αγοράσει ένα οικόπεδο κοντά στις πυραμίδες της Γκίζας, κατά μήκος του καναλιού Mahmoudieh και ακριβώς δίπλα στην Kirdassa, ένα χωριό γνωστό σε όλη την Αίγυπτο για τη χειροτεχνία, τα υφαντά και τα άλλα του χειροτεχνήματα.

Στο σπίτι του στην Γκίζα

Ο Δημήτρης είχε αναπτύξει μια πολύ έξυπνη φιλοσοφία. Όταν μοιραζόταν ανάμεσα σε δυο δουλειές ή όταν δεν είχε την παραμικρή ευκαιρία για καμιά, έμενε μόνιμα στο σπίτι του στην

Θαση της Σίονα. Νεαρές Βουδονίνες διαβάζουν.

Ψαράδες με φελούκες στο Νείλο.

Γκίζα, τρώγοντας λάχανα και σαλάτες (και περισσότερα από ειδικά εκτροφεία). Φορούσε μπλε παντελόνι και πουκάμισο, μια συνήθεια που είχε αποκτήσει κατά τη διάρκεια του πολέμου στην Παλαιστίνη (σήμερα Ισραήλ κ.λπ.). Επέζησε γιατί ούτε έπινε ούτε κάπνιζε και πάντα πήγαινε νωρίς για ύπνο και σηκωνόταν ΠΡΙΝ από την ανατολή.

Δεν του άρεσε καθόλου να ντύνεται καλά και πάντα κρατούσε ένα «κοστούμι για κηδείες» (μαύρο με λεπτές ρίγες) για επίσημες περιστάσεις στις οποίες ήταν υποχρεωμένος να παραστεί. Παρατήρησα ότι δεν είχε αλλάξει πολύ όταν αργότερα τον επισκεπτόμουν στις Σπέτσες όπου πέρασε θαυμάσια χρόνια με τη σύζυγό του Λιάνα και τον γιο του Γιάννη.

Αραβοποιημένο όνομα

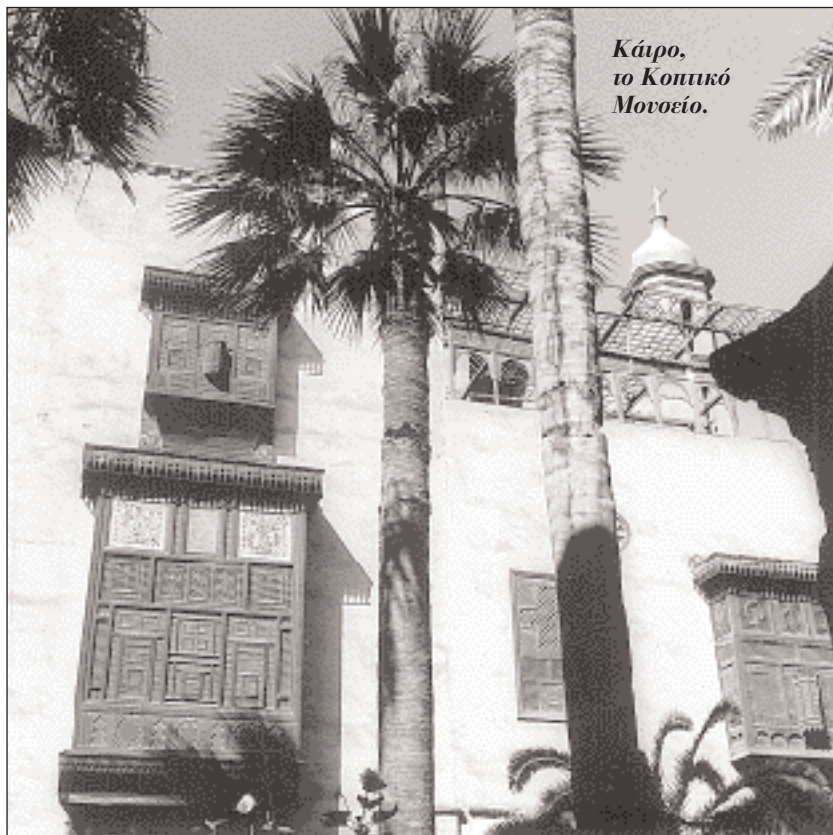
Επιστρέφουμε όμως στο διαμέρισμα του Δημήτρη στη Sharia Daramalli (αργότερα διαπιστώσαμε ότι επρόκειτο για το αραβοποιημένο όνομα κάποιου Έλληνα που λεγόταν Αδράμαλλης!;) Η Αίγυπτος είναι γεμάτη εκπλήξεις. Στις αρχές Ιανουαρίου του 1952 είχε πάει στην Αλεξάνδρεια για να επισκεφθεί τον Ανδρέα Νομικό, τον τέλειο καλλιτέχνη και οικοδεσπότη. Ήμουν ένας ασήμαντος ρεπόρτερ στη *Journal d' Egypt* και δούλευα μια σειρά από άρθρα που θα εικονογραφούσε ο Δημήτρης με τον γενικό τίτλο: *Το Κάιρο που φεύγει*. Είχαμε γυρίσει όλες τις παλιές τουρκογειτονιές στη Mast Attiya, μια από τις παλιές συνοικίες (ένα παλιό κοπτικό μοναστήρι δείχνει τον τόπο όπου υποτίθεται ότι η Αγία Οικογένεια έζησε μετά τη φυγή πριν από τη σφαγή των νηπίων από τον Ηρώδη και όπου επίσης υπάρχει ο ελληνικός καθεδρικός ναός του Αγίου Γεωργίου καθώς και αυτή που θεωρείται ως η παλιότερη συναγωγή). Για να

χτιστεί μια σύγχρονη λεωφόρος κατά μήκος του Νείλου το αιγυπτιακό GVT άρχισε να κατεδαφίζει τις θαυμάσιες βίλες των Τούρκων που είχαν από καιρό φύγει (μια καλή ευκαιρία για όσους εμπορεύονταν παλιά ξυλεια από ποταμόποια, πόρτες, ξύλινα σκαλιστά παράθυρα, μπαλκόνια για διαμερίσματα κυριών. Απέκτπησα κι εγώ κάποια κομμάτια που όμως κάπκαν).

Το Κάιρο φλέγεται

Εγγραφα λοιπόν το μικρό μου κομμάτι και αποφάσισα να κάνω ένα σύντομο ταξίδι στην Αλεξάνδρεια για να ανταλλάξω σημειώσεις και να το ολοκληρώσω. Ήταν Σάββατο 26 Ιανουαρίου 1952 και πήγα στην εφημερίδα με μια βαλίτσα γεμάτη πουκάμισα και τα σχετικά. Το ταξίδι δεν έγινε ποτέ: το μεσημέρι το Κάιρο φλεγόταν. Το κίνημα των ελεύθερων αξιωματικών (Naguib, Nasser, Sadate και η μουσουλμανική αδελφότητα) είχαν πουλήσει το ξενοδοχείο Shepherd's και το Turf Club σκοτώνοντας δώδεκα Εγγλέζους που έμεναν εκεί, ένα νοσοκομείο όπου έσφαζαν νεαρές μπτέρες και νεογέννητα, τους περισσότερους κινηματογράφους και θέατρα, καθώς και εστιατόρια και καταστήματα. Με λίγα λόγια κατέστρεψαν οτιδήποτε φαινόταν ευρωπαϊκό (αλλά τίποτε αμερικανικό!). Χρησιμοποιώντας την ειδική τηλεφωνική γραμμή της εφημερίδας με την Αλεξάνδρεια, κατάφερα να πληροφορηθώ τον Δημήτρη για τα γεγονότα κι αυτός με τη σειρά του απέτρεψε κάποιους φίλους να έρθουν στο Κάιρο για το Σαββατοκύριακο.

Καθώς οι γονείς μου κι εγώ είχαμε μείνει άστεγοι εξαιτίας της φωτιάς, ο Δημήτρης μου τηλεφώνησε και είπε: «πηγαίνετε στον Τόνι (τον αδερφό του) και πάρτε τα κλειδιά». Οι γονείς μου και ο μικρότερος αδερφός μου

Κάιρο,
το Κοπτικό
Μονασείο.

◀ Τελετουργική πομπή στη Μονή Σινά. Χοροστατεί (αριστερά) ο Πορφύριος Γ', Αρχιεπίσκοπος Σινά, με τον οποίον ο Παπαδήμος διατηρούσε πνευματική και φιλική σχέση. Η μειαξύ τους αλληλογραφία που διατηρείται στο αρχείο του ΕΛΙΑ φωνάζει πολλές πτυχές της ζωής του Παπαδήμου.

Αλέξανδρος έμειναν εκεί για δύο εβδομάδες, αλλά το βράδυ πήγαιναν για ύπνο με τα ρούχα και τα παπούτσια τους –τέτοια ήταν η ανάμνηση της φωτιάς που σχεδόν τους είχε περικυκλώσει. Εγώ έμεινα με φίλους στο Dokki, ένα αριστοκρατικό προάστιο. Φυσικά, η σειρά των άρθρων μου δεν δημοσιεύθηκε ποτέ και η καριέρα μου σαν συγγραφέα διακόπηκε... ή τουλάχιστον αναβλήθηκε μέχρι το 2001.

Ο Δημήτρης αρνήθηκε να επιστρέψει στο Κάιρο και πήγε από την Αλεξάνδρεια κατευθείαν στο σπίτι του στις πυραμίδες, όπου καζολογούσε. Η αγάπη του για την Αίγυπτο είχε αρχίσει να φθίνει ύστερα από όλα αυτά τα γεγονότα. Μόλις ήρθε το καλοκαίρι πήγε στην Ελλάδα για να ζήσει μια πραγματικά οικογενειακή ζωή και ένα λαμπρό μέλλον.

Για τη φωτογραφική του δουλειά στην Ελλάδα δεν ξέρω πολλά, εκτός από το ότι ταξίδεψε πολύ, σε πόλεις και χωριά της Πελοποννήσου και της Βόρειας Ελλάδας και ότι, ανάμεσα σε άλλα, φιλοτέχνησε αξιοσημείωτες φωτογραφίες για τα ημερολόγια της Mobil ή κάποιες άλλης πετρελαϊκής εταιρείας. 🍀

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΩΝ «ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΩΝ»:

Ο Gavtilo Routzovitch, σεβτικής καταγωγής, εργαζόταν στην Αίγυπτο ως δημοσιογράφος. Μετά το κίνημα του Νασέρ εγκαταστάθηκε και ζει στο Παρίσι.

◀ Κάιρο, εορτασμός Μασμάλ. Πομπή έναρξης του προσκυνήματος της Μέκκα.

Φωτογράφος παραδοσιακής αρχιτεκτονικής

▲ Ο διάσημος Άγγλος συγγραφέας Λόρεν Ντάρρελ (αριστερά) και ο επιφανής Αιγύπτιος αρχιτέκτονας Χασάν Φατί (δεξιά) στο Κάιρο (1997) σε φωτογραφία του Δ. Παπαδήμου, ο οποίος στάθηκε σύνδεσμος γνωριμίας των δύο αντρών. Σε κείμενά του ο Ντάρρελ εγκωμίασε τους πρωτοποριακούς πειραματισμούς του Φατί για την αναβίωση της αιγυπτιακής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Της ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΣ ΠΥΛΛΑ

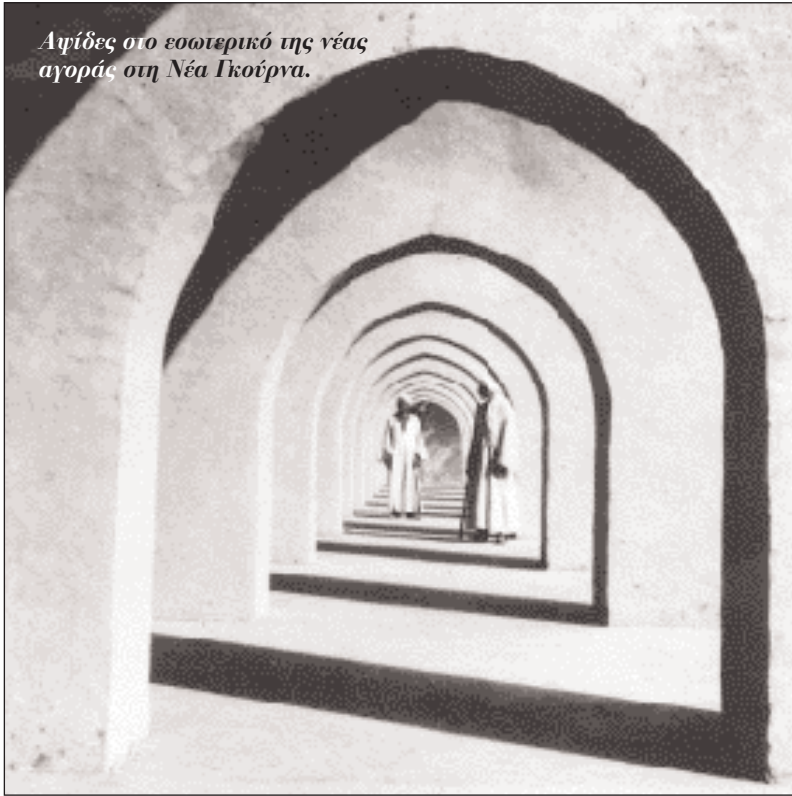
Υπο/φιας Διδάκτορας Ιστορίας και Θεωρίας Αρχιτεκτονικής στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο Μασαχουσέτης

ΛΙΓΟΙ ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ τη σχέση του Δημήτρη Παπαδήμου με τον παγκόσμια φήμη Αιγύπτιο αρχιτέκτονα Hassan Fathy, παρόλο που ο καίρινης καταγωγής φωτογράφος είχε πρωταρχικό ρόλο στην ανάδειξη του Fathy ως ένα πρωτοπόρο στοχαστή σύγχρονων προβλημάτων οικιστικής. Ο Παπαδήμου δεν ήταν απλώς ο σύνδεσμος γνωριμίας του

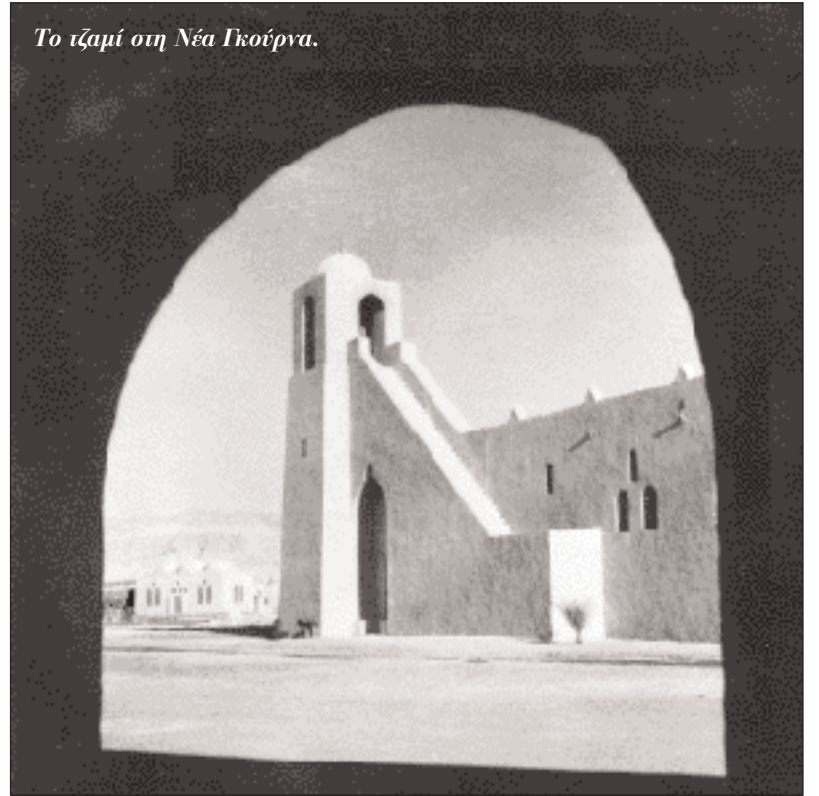
Fathy με τον συγγραφέα Lawrence Durrell, που ύμνησε τους πειραματισμούς του Fathy για την αναβίωση της αιγυπτιακής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.¹ Ο Παπαδήμου ήταν επίσης αυτός που υπογράμμισε με τις φωτογραφίες του την ευαισθησία του Fathy στο κλίμα και την κουλτούρα της Αιγύπτου, πριν ακόμα ο περισσότερος κόσμος στην Αίγυπτο και παγκόσμια να έχει αναγνωρίσει τη σημασία του έργου αυτού του αρχιτέκτονα.

Ο Fathy χάραξε καινούργιους δρόμους για την ερμηνεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής από το 1945, όταν σχεδίασε τη Νέα Γκούρνα στην άνω Αίγυπτο για να στεγάσει την κοινότητα της Παλαιάς Γκούρνα, χωριού κο-

Αψίδες στο εσωτερικό της νέας αγοράς στη Νέα Γκούρνα.

Το τζαμί στη Νέα Γκούρνα.

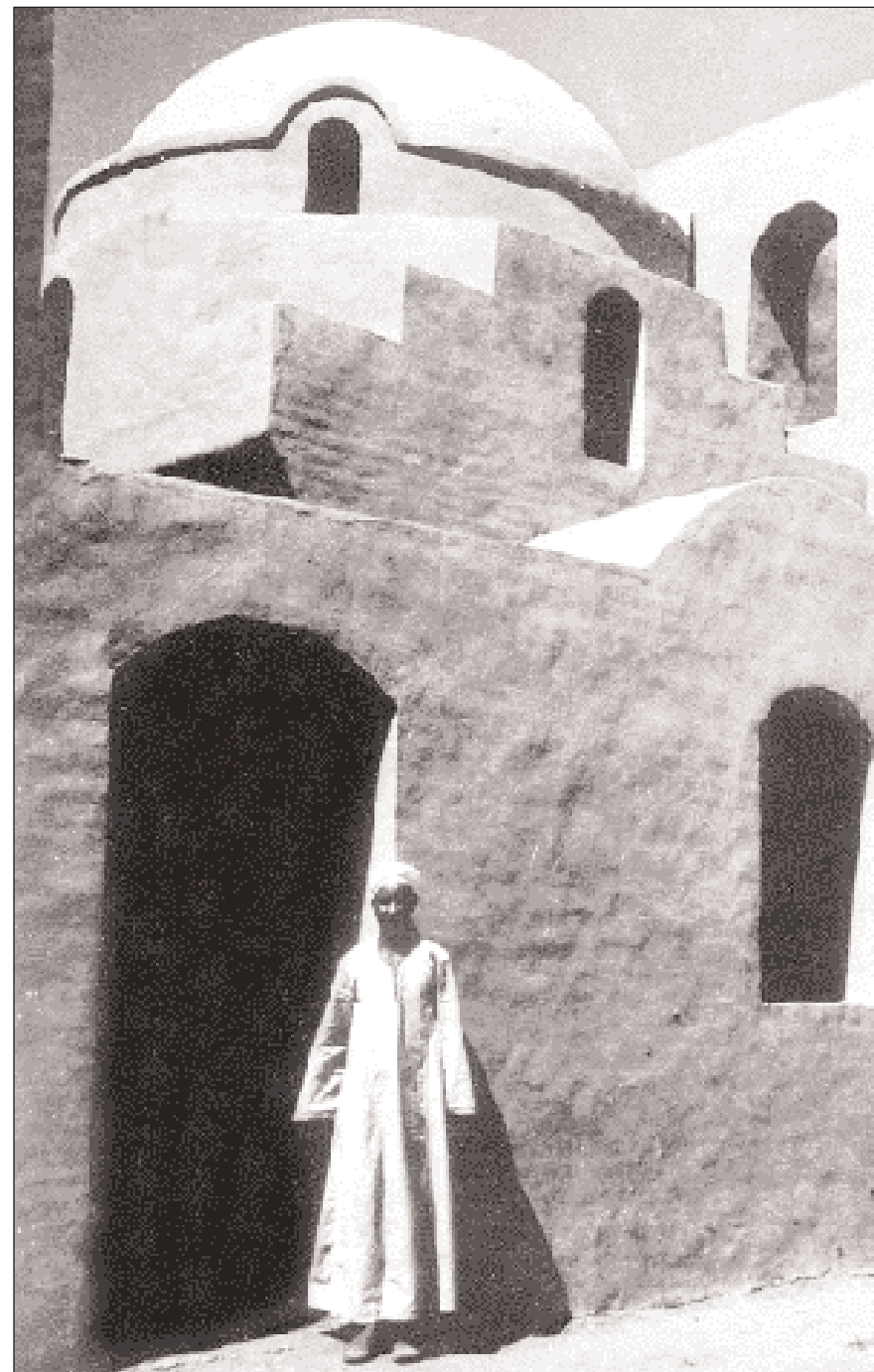

ντά στο Λούξορ κτισμένου πάνω από αρχαίους τάφους. Ο Αιγύπτιος αρχιτέκτονας άντλησε επλεκτικά διδάγματα από παλιές ντόπιες κατασκευές με πύλινα τούβλα, αψίδες και θόλους, με στόχο να φτιάξει έναν οικισμό με οικονομικά μέσα, που θα εξασφάλιζε πιο άνετες και υγιεινές συνθήκες διαβίωσης, αλλά και που θα σεβόταν τις συνήθειες ζωής και τις αισθητικές αντιλήψεις των κατοίκων της αιγυπτιακής υπαίθρου. Το «πύλινο» κωριό που δημιουργήθηκε επρόκειτο να είναι πρότυπο για μαζικές οικιστικές λύσεις που δεν θα εγκλωβίζαν τους ντόπιους σε απρόσωπα κουτιά από μπετόν -όπως αυτά που θα φύτευαν σε διάφορες γωνιές τις υψηλούς τις επόμενες δύο δεκαετίες στο όνομα της ανάπτυξης. Με τη διάσωση-ανάδειξη της ντόπιας παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, ο Fathy ήθελε με λίγα λόγια να θέσει τα θεμέλια για την κοινωνική και πολιτιστική μεταρρύθμιση της υπαίθρου της χώρας του. Όμως ο πειραματισμός του Fathy διακόπηκε στη μέση μια και οι κάτοικοι της Παλαιάς Γκούρνα αρνήθηκαν τότε να μετακινηθούν (το έπραξαν μόνο πολλά χρόνια αργότερα). Ο Fathy επέρριψε την ευθύνη για το άδοξο τέλος του έργου στη γραφειοκρατική αδράνεια και αντιζηλία και το 1957 μετέβη για ένα πενταετές διάστημα στην Ελλάδα, όπου τον κάλεσε ο αρχιτέκτονας-πολεοδόμος Κωνσταντίνος Δοξιάδης για να εργαστεί στο τεχνικό του γραφείο και στο Αθηνάϊκό Ινστιτούτο Οικιστικής. Με αυτό τον τρόπο ο Fathy γνώρισε και τον Δημήτρη Πικιώνη, με τον οποίο μοιραζόταν παρόμοια δημιουργική αφοσίωση στην παράδοση. Στην Ελλάδα, ο Fathy ξαναβρέθηκε επίσης με τον στενό του φίλο Παπαδήμο, που είχε εγκατασταθεί εκεί αφού έφυγε από την Αίγυπτο

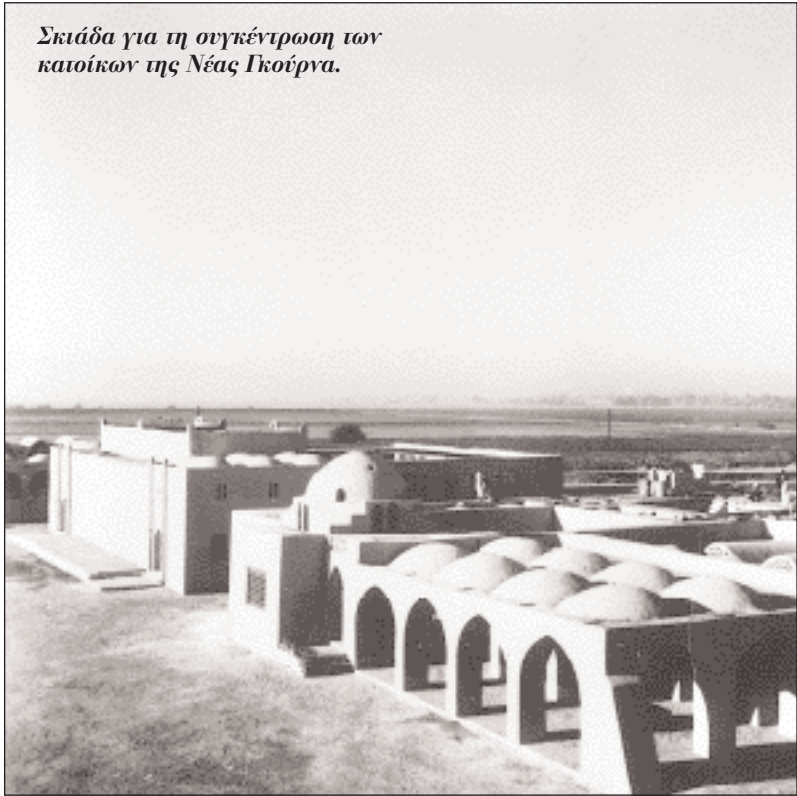
ένα χρόνο πιο πριν. Τόσο στην Ελλάδα όσο και αργότερα στην πατρίδα του, ο Fathy έκανε επίμονες αναφορές στη χρήση παραδοσιακών μεθόδων και υλικών και στα ευρύτερα διδάγματα που μπορούν να αντληθούν από τους παλαιότερους πειραματισμούς του. Αλλά μέσα από τον ζήλο τους να επιτύχουν ευρεία απήχηση, τα γενικά (και μερικές φορές σπουδαιοφανή) κληρονομία του δεν κατάφεραν να μεταδώσουν τις πολύ συγκεκριμένες ευαισθησίες και τη ζωντάνια της Νέας Γκούρνα. Έτσι το έργο του έμεινε γενικά στο περιθώριο για τις πρώτες δύο δεκαετίες μετά την υλοποίησή του.

Καινούργιο φως

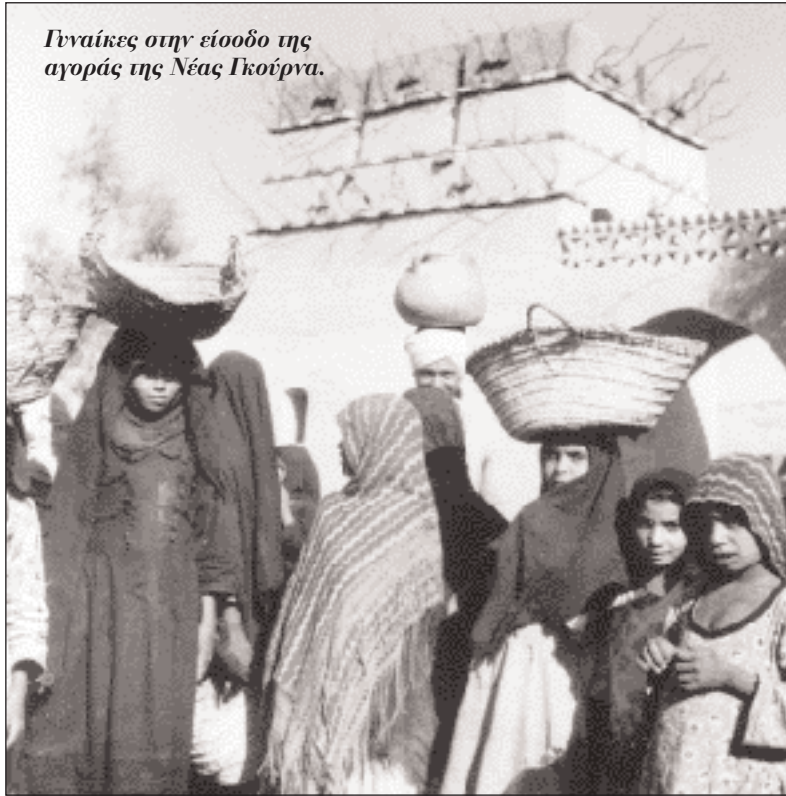
Οι φωτογραφίες του Παπαδήμου έχυσαν καινούργιο φως στη Νέα Γκούρνα. Το 1968 ο φωτογράφος, που είχε στο μεταξύ φωτογραφίσει πολλά έργα του Fathy στις επισκέψεις του στην Αίγυπτο, δημοσίευσε στο ελληνικό (με αγγλικές επίσης μεταφράσεις) περιοδικό «Αρχιτεκτονική», μια σειρά από μαυρόασπρες φωτογραφίες από την Νέα Γκούρνα, που κατάφεραν να αποτυπώσουν την ποικιλία, ζωντάνια, και πολύπλοκη υφή του έργου του Fathy.² Φωτογραφίες από το εσωτερικό της αγοράς και του θεάτρου υπογράμμισαν την ποιητική απλότητα των κοινών χώρων, που πρόσφεραν ανακουφιστική σκιάδα και δροσιά δίπλα στον καυτό ήλιο. Οι φωτογραφίες των σπιτιών και των εσωτερικών αυλών μετέδιδαν τη γαλήνη των ιδιωτικών χώρων και την ευαισθησία τους στο ντόπιο κλίμα. Τα κοινά πλάνα σε θολωτές στέγες και χοντρούς τοίχους ανέδειξαν τη σπιρτάδα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης και τη λογική της πύλινης δομικής.

Σκιάδα για τη συγκέντρωση των κατοίκων της Νέας Γκούρνα.

Γυναίκες στην είσοδο της αγοράς της Νέας Γκούρνα.

Όλη η φνοιογνωμία και τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αιγυπτιακής αρχιτεκτονικής παίρνουν μορφή και ενσωματώνονται στη Νέα Γκούρνα.

Οι ανθρώπινες φιγούρες καθώς και οι λεπτομέρειες εσωτερικών και εξωτερικών χώρων έδειξαν την προσεγμένη σχέση τους με την ανθρώπινη κλίμακα. Η δε απεικόνιση του μύλου που άλεσε τα υλικά και του φούρνου που έψησε τα τούβλα έφεραν τον κάθε αναγνώστη πιο κοντά στις απτές διαδικασίες, που οδήγησαν στην υλοποίηση του γραφικού χωριού. Σε αντίθεση με τις ελάχιστες προηγούμενες δημοσιεύσεις σε αγγλόφωνα και γαλλόφωνα περιοδικά, που επέλεξαν να απεικονίσουν τη Νέα Γκούρνα με μακρινά πλάνα ή τεχνικά σχέδια,³ η παρουσίαση του Παπαδήμου επέτρεψε για πρώτη ίσως φορά ένα νοερό περίπατο μέσα στο χωριό της αιγυπτιακής υπαίθρου και επέδειξε τις ευαισθησίες του στο ντόπιο κλίμα και κουλτούρα. Λίγους μήνες μετά, φωτογραφίες του Παπαδήμου δημοσιεύθηκαν στο Γαλλικό περιοδικό, *Architecture D'Aujourd'hui*, και αργότερα σε άλλα ευρωπαϊκά και αμερικανικά περιοδικά.⁴

Και σε μία έκδοση

Η δημοσίευση των φωτογραφιών του Παπαδήμου στην «Αρχιτεκτονική» προηγήθηκε ακόμα και της αναγνώρισης που έτυχε ο Fathy στην χώρα του, όταν η αιγυπτιακή κυβέρνηση αποφάσισε, το 1969, να χρηματοδοτήσει την έκδοση *Gourna: «A Tale of Two Villages»*. Το βιβλίο αυτό, όπου ο Fathy περιέγραφε με λεπτομέρεια τις τεχνικές και θεωρητικές διαστάσεις

του πειράματός του, συμπεριέλαβε ακόμα περισσότερες φωτογραφίες του Παπαδήμου από την Νέα Γκούρνα, από άλλα κτήρια του Fathy, καθώς και από παραδοσιακά κτίσματα που ενέπνευσαν τον Fathy. Το έμπειρο μάτι του Παπαδήμου είχε εναρμονιστεί με τις ευαισθησίες του

Ανέδειξε με τις φωτογραφίες του το έργο του Φατί στη Νέα Γκούρνα της Αιγύπτου

αρχιτέκτονα στο πλιακό φως, το τοπικό κλίμα, και τις τεκτονικές λεπτομέρειες. Τόσο οι φωτογραφίες που συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο του Fathy, όσο και οι πολλές άλλες που βρίσκονται στο αρχείο Παπαδήμου και που αποτύπωσαν τη ζωή στην Αίγυπτο από τη Σίβα μέχρι τη Νουβία, αντικατοπτρίζουν τις κοινές ευαισθησίες του φωτογράφου με τον Fathy.

Η διεθνής προβολή του Fathy ολοκληρώθηκε λίγα χρόνια αργότερα, όταν το ίδιο κείμενο και φωτογραφίες επαναδημοσιεύθηκαν από αμερικανικό εκδοτικό οίκο με τον γενικότερο τίτλο, «Architecture for the Poor». Την εποχή που η παγκόσμια κοινή γνώμη στράφηκε πια αποφασιστικά ενάντια στην απρόσωπη ομοιομορφία των μαζικών οικισμών του πρόσφατου παρελθόντος, το βιβλίο για τη Νέα Γκούρνα πρόσφερε νέα προσέγγιση. Από τότε το έργο του Fathy άσκησε μεγάλη επιρροή σε πολλά μέρη της γης, παρόλο που πολύ συχνά, οι ερμηνείες που επιδέχθηκε ταύτισαν τη Νέα Γκούρνα με ένθερμες προσπάθειες για επιστροφή σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν. Όμως οι φωτογραφίες του Παπαδήμου μπορούν να παίξουν ένα ξεχωριστό ρόλο,

γιατί υπογραμμίζουν πως η φροντίδα του Fathy για τον παραδοσιακό πλούτο της χώρας του ήταν συνυφασμένη με σύγχρονα κοινωνικά οράματα και ευαισθησίες. Η εντύπωση που αφήνουν από τις αφηρημένες διαστάσεις των κτισμάτων και του χώρου, απομακρύνουν τη δυνατότητα μιας απλοϊκής εξίσωσης της Νέας Γκούρνα με μεταγενέστερες (μέχρι και τις μέρες μας) εξάρσεις παραδοσιομανίας.

Βιβλιογραφία:

Lawrence Durell, «With Durell in Egypt», *The New York Times Magazine* (June 11, 1978): 42-64.

Hassan Fathy, Δημήτρης Παπαδήμου, «Αρχιτεκτονική και Πλαστικές Τέχνες» 67 (1968):83-90.

Raymond Mortimer, «A Model Village in Upper Egypt», *Architectural Review* (September 1947): 97-99; «Le Nouveau Village de Gournah» *L'Architecture Francaise*, 8, (1947): 78-82, «Gourna» *Atlantic Monthly* 198 (October 1956):156-57.

Hassan Fathy, «Nouveau Village de Gourna», *L'Architecture d'aujourd'hui*, 39, 140, (1968):12-18

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ:

Ο Δημ. Παπαδήμος βραβεύεται από το 1959 στο επιτελείο που συγκρότησε η Εμπορική Τράπεζα και άρχισε –μαζί με τον Μανόλη Βερνάρδο, επίσης φωτογράφο– συστηματική φωτογράφιση – καταγραφή των κτιρίων που είχαν οικοδομηθεί από την Απελευθέρωση (1821) μέχρι τις αρχές του 20ού αι. στην Αθήνα και σε άλλες ελληνικές πόλεις. Φωτογραφίες από τα πλέον αντιπροσωπευτικά κτίρια συνόδευσαν την μνημειώδη έκδοση «Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1967.

Παπαδήμου Ελλάδα

Περιήγησις

Της ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟ ΠΑΙΔΊ ο Αιγυπτιώτης Δημήτρης Παπαδόμος συνήθιζε να έρχεται τακτικά στην Ελλάδα, και να περνάει τα καλοκαίρια του σε συγγενικό σπίτι, στο Πήλιο. Από εκείνους τους καιρούς θα πρέπει να κρατάει και ο ισχυρός δεσμός του με τον τόπο. Μα τον Δεκέμβρη του 1944, ο λόγος που τον ξανάφερε στην Αθήνα δεν ήταν βέβαια οι χριστουγεννιάτικες διακοπές. Ως πολεμικός ανταποκριτής του ελληνικού στρατού της Αιγύπτου, είχε έρθει επιφορτισμένος να φωτογραφίσει τα αιματηρά γεγονότα του κινήματος στους δρόμους της Αθήνας, μια εμπειρία που τον συγκλόνησε. Ωστόσο, τα ταξίδια μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας συνεχίστηκαν, για επαγγελματικούς πλέον λόγους, έως το 1960, οπότε ο γάμος του με την άξια σύντροφο και συμπαράστατίσσα, τη Λιάνα Αναστασιάδου, έγινε η αφορμή να ριζώσει μόνιμα εδώ. Οι δυο μαζί, έκτισαν στην Αγία Παρασκευή ένα σπίτι που εξέφραζε απόλυτα την αισθητική και τη νοοτροπία τους, με τη μοναστηρήσια αυλόπορτα την ειδικά φερμένη από τη Σιάτιστα, και τις θαυμαστές συλλογές από τα ταπεινά αντικείμενα λαϊκής τέχνης που

Η συγκομιδή του σε φωτογραφίες απ' όλη την Ελλάδα υπολογίζεται σε δεκάδες χιλιάδες

▲ Μέτσοβο. Στο καφεζυθωπωλείο «Η Συνάντησις», εμβριθής ανάγνωση της εφημερίδας.

◀ Δίλοφο Ηπείρου. Τοπίο της μέσα Ελλάδας, σήμερα μόνο στην «Αναπαράσταση» του Θ. Αγγελόπουλου.

◀ Ψαρά. Αγροτική φτώχεια με εμφανέσιμα όλα τα αρχαϊκά της στοιχεία.

▲ Κομοτηνή. «Επιδιορθωτής ελαστικών υποδημάτων-βουλκανιζατέρ».

Απαθανάτισε όψεις του αστικού και αγροτικού χώρου που έχουν χαθεί ανεπιστρεπτί

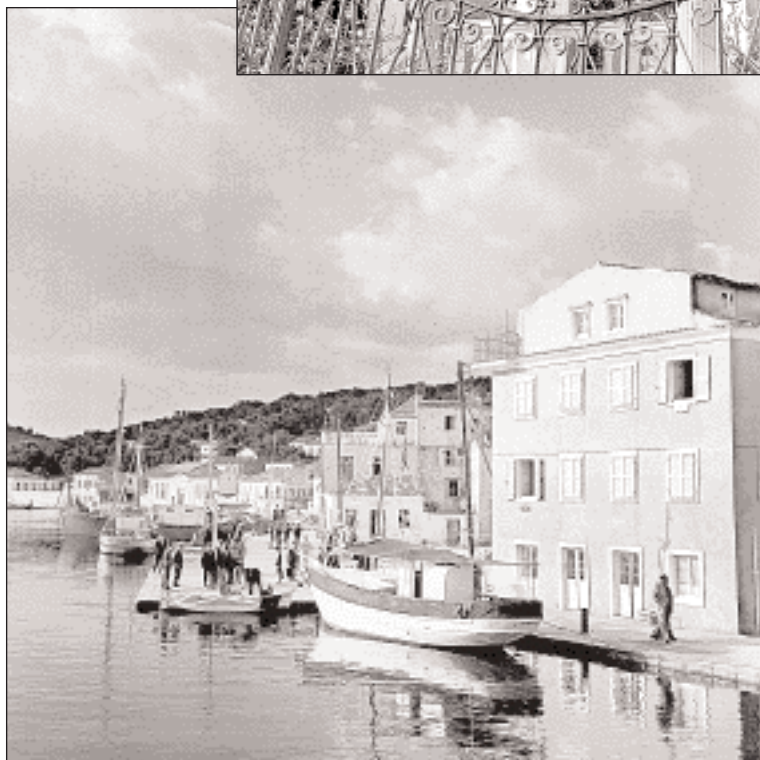
συγκέντρωναν στα ταξίδια τους. Οι διαλεκτοί φίλοι που ευθύς αμέσως πλαισίωσαν το ζευγάρι, θα έχουν πάντα πολλά να θυμηθούν για τη θερμή φιλοξενία που απήλαυσαν στον κήπο τους, κάτω από τον πελώριο πεύκο που δέσποζε στον χώρο.

Μετά τη μόνιμη εγκατάστασή του στην Ελλάδα ο Παπαδήμος συνέχισε να εργάζεται ως φωτογράφος στον

Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού, σε περιοδικά, σε ελληνικές και ξένες εκδόσεις, καθώς και να συμμετέχει σε διάφορες εκθέσεις, με κύριο αντικείμενό του τις αρχαιότητες, τις βυζαντινές εκκλησιές, και τη λαϊκή τέχνη και παράδοση. Για τον σκοπό αυτό, και μέχρι το τέλος της ζωής του, περιηγήθηκε απ' άκρη σ' άκρη την Ελλάδα, και την πλούσια συγκομιδή από τις φωτογραφίες που τράβηξε –υπολογίζονται σε μερικές δεκάδες χιλιάδες μαυρόασπρες και λιγότερες έγχρωμες– τη συγκέντρωσε επιμελώς σε καρτέλες με αριθμημένα κόντακτς για

τα αντίστοιχα αρνητικά, τοποθετημένες σε κουτιά κατά γεωγραφική περιφέρεια ή θέμα. Σ' αυτές σημειώνονται συνήθως τα τοπωνύμια, ενώ απουσιάζουν οι χρονολογίες, που κατά προσέγγιση εντάσσονται στο διάστημα μεταξύ 1955–1985. Η δωρεά του υλικού αυτού στο ΕΛΙΑ, μετά τον θάνατο του καλλιτέχνη, ήταν για το φωτογραφικό του αρχείο ένα σπουδαίο απόκτημα και ένα πολύτιμο βοήθημα για τους μελετητές του ελληνικού χώρου. Γιατί, πέρα από τη μεγάλη καλλιτεχνική αξία της, είναι φανερό πως η όλη εργασία υπακούει σε ένα βαθύτερο,

► Αθήνα. Περίτεχνη πρόσοψη κατοικίας στη Βασ. Σοφίας. Γκρεμίστηκε γύρω στα 1980...

▲ Παξοί. Γαλήνια νησιωτική εικόνα πριν παραδοθεί στη βιομηχανία του τουρισμού.

► Εδεσσα. Δείγμα μακεδονικής αρχιτεκτονικής σε παράταξη.

▲ Καμίνι στο Προκόπι της Πελοποννήσου. Ανακαλεί εικόνα με αρχαίους ελληνικούς πυθαμοφορείς.

προσωπικό κίνητρο: Σαν τον αρχαίο εκείνο πρόγονο των περιηγητών, τον Πausανία, που γύρω στα μέσα του δεύτερου μεταχριστιανικού αιώνα ήρθε από τη Μικρασία στην Ελλάδα για να διασώσει μέσα στα κείμενά του τη λάμψη της ύστερης αρχαιότητας, περιγράφοντας τόπους και ναούς, μύθους και λατρευτικές συνήθειες, έτσι και ο Παπαδήμος βρίσκει τον τόπο αυτό στα προεόρτια μιας ακόμα μεταβατικής εποχής. Η Ελλάδα ετοιμάζεται να μπει στη φάση της ανασυγκρότησης, λέξης πολλά υποσχόμενης, μα που αναπότρεπτα θα αλλοιώσει καθο-

ριστικά τη μορφή της. Οι αρχαϊκές δομές που συντηρήθηκαν για αιώνες, μέσα από την αρχιτεκτονική των παραδοσιακών οικισμών, την καλλιέργεια της γης, τις τέχνες και τα λαϊκά έθιμα, αλλά και αυτή η όψη των μεγαλύτερων πόλεων με τα νεοκλασικά και τους γαλίνιους ρυθμούς τους, ετοιμάζονται να υποχωρήσουν μπροστά στα νέα ρεύματα της προόδου. Δεν χωράει λοιπόν αμφιβολία ότι ο κοσμοπολίτης Παπαδήμος έχει διαβλέψει τις επικείμενες αλλαγές, και όταν ακόμα εργάζεται κατά παραγγελία, εμφορείται από ένα βαθύ αισθη-

μα ευθύνης, για τη διεκπεραίωση μιας παράλληλης αποστολής: να περισώσει την εικόνα ενός κόσμου στα πρόθυρα μιας σαρωτικής αλλαγής.

Η βαθύτερη αυτή διάθεση είναι έκδηλη σε όλο το έργο του, το οποίο και καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας: Παράλληλα με τα καθιερωμένα θέματα, μεγάλες πόλεις, τουριστικά κέντρα, τις αρχαιότητες της Αθήνας, το Ναύπλιο, την Κέρκυρα, τη Μύκονο ή την Υδρα, οι αναζητήσεις του θα τον οδηγήσουν ως τις απώτερες εσχατιές της χώρας, στα Ψαρά και στο Τρίκερι, σε άγνωστά μας χωριά

της Κρήτης, -Ατσιπόπουλο, Σίβαστους οικισμούς της Κύπρου και στις αετοφωλιές της Αρκαδίας, όπου οι πέτρες της γης σμίγουν δυσδιάκριτα με εκείνες των λιθοδομών. Στην Αττική προλαβαίνει το τοπίο της σχεδόν αναλλοίωτο. Στη Μακεδονία βρίσκει να στέκουν ακόμα ορθά τα αρχοντικά της Σιάτιστας και της Καστοριάς με τα νταντελωτά ξυλόγλυπτα στις στέγες και τα καγιάτια τους. Στα νησιά σκαρφαλώνει στους λοφίσκους για να τραβήξει τις εντυπωσιακές κατόψεις με τις πεζούλες, τις λευκές ταράτσες και αυλές, ως κάτω χαμηλά, στα στρογγυ-

◀ *Δημησιόνα. Ανθή της φωτιάς πάνω στην πέτρα.*

▶ *Λίγισμα κάπον στη Μακεδονία. Αρχέγονη γεωργική εικόνα που πλέον έχει οριστικά χαθεί.*

λά λιμάνια, με τα ξεχασμένα κανόνια τους που γλείφει το κύμα. Αλλού, αντικρίζει τα πρόβατα να βόσκουν δίπλα σε ένα ψιλοκεντημένο κορινθιακό κινόκρανο. Κι ένα γύρο, το αθάνατο τοπίο: σύννεφα, ουρανοί, χιονισμένες βουνοκορφές, τη λάμψη του ήλιου μέσα στα νερά. Με την ίδια ευαισθησία και οξυδέρκεια καταγράφει τις ανθρώπινες δραστηριότητες: τις ιεροτελεστίες της αγροτικής ζωής, τη σπορά, τον θερισμό, το λιομάζωμα, τις αγγαρείες στα καπνοχώραφα, καθώς και τα χειρωνακτικά επαγγέλματα, του σαμαρά, του παπουτσιού και του αγγειοπλάστη. Κάποτε η εικόνα της φτώχειας

και της εγκατάλειψης καταντάει συντριπτική. Ωστόσο, το όλο ύφος της εργασίας του δεν μαρτυράει μια διάθεση επικριτική, ούτε καν απαισιόδοξη. Περισσότερο φαίνεται να θέλει να αποδώσει το πνεύμα που διέπει τη ζωή των ανθρώπων αυτών, την ακραία λιτότητα, τη μόνωσή τους αλλά και την αυτάρκεια και την αξιοπρέπεια. Συχνά, μοναδικός κρίκος τους με τον υπόλοιπο κόσμο είναι το σαραβαλισμένο λεωφορείο, το γραμματοκιβώτιο στην κεντρική πλατεία, τα λιγοστά ραδιόφωνα. Και πόλος της κοινωνικής ζωής, τα πανηγύρια, τα παζάρια, οι εκκλησιαστικές τελετές, και προπα-

ντός το καφενείο. Οι παρέες συνίστανται σχεδόν αποκλειστικά σε άντρες προχωρημένης ηλικίας, με τον απαραίτητο, μαυροφορεμένο, δραστήριο ιερέα ανάμεσά τους. Ο Παπαδήμος σκύβει πάνω από τις συντροφίες που χαρτοπαίζουν για ν' αποτυπώσει το καχύποπτο βλέμμα, το πονηρό χαμόγελο, το αρπακτικό χέρι. Τον ενδιαφέρουν τα ανθρώπινα πρόσωπα, ιδιαίτερα πολυδουλεμένα εκείνα των γερόντων. Στην ανδροκρατούμενη κοινωνία της εποχής, η παρουσία της γυναίκας είναι σπάνια και περιθωριακή. Στα πανηγύρια, οι γριές κάθονται παράμερα, σε πεζούλια και σκαλοπάτια, τα

◀ *Γύφτοι. Με κάρο άλλοτε, με Datsun σήμερα.*

νέα κορίτσια στα μπαλκόνια. Κι είναι συγκινητικά απροσδόκητη η ανταπόκριση των γυναικών αυτών, όταν μέσα από τη μόνωσή τους βλέπουν στο μάτι το φακού την αναγνώριση που στερήθηκαν, και μια αστραπή προσδοκίας, που εγγίζει τη φιλαρέσκεια, αστράφτει στην έκφρασή τους. Παραδόξως, ακόμα πιο ακριβοθώρητα αποδεικνύονται τα παιδιά. Ελάχιστες μέχρι και ανύπαρκτες είναι οι φωτογραφίες από υπαίθρια παιχνίδια, σχολικές ομάδες, ακόμα κι από τις τόσο ευπρόσδεκτες σκηνές οικογενειακής τυφερότητας.

Από την πινακοθήκη αυτή της αν-

θρώπινς φιγούρας δεν λείπουν βέβαια και οι Τσιγγάνοι. Ο Παπαδήμος τους αφιερώνει μια μεγάλη σειρά φωτογραφιών, όπου τους βλέπουμε να εξορμούν με τα κάρα τους που σέρνουν λιπόσαρκα άλογα, φορτωμένα με τις ανησυχαστικές γυναίκες, τα αχτένιστα παιδιά, τα σύνεργα της δουλειάς τους, καλάθια, κόσκινα, μαιμούδες. Κάπου εκεί, κι ο αρκουδιάρης με την αρκούδα του, ορθή και απελπισμένη.

Το χαμένο αστικό τοπίο

Στις ενότητες που αφορούν μεγάλες πόλεις, τη Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά,

την Αθήνα, η επέλαση της νέας εποχής φαίνεται από τις οικοδομές που ορθώνουν τις σκαλωσιές τους. Ήδη οι λεωφόροι τους έχουν γεμίσει από αυτοκίνητα. Ο Παπαδήμος φωτογραφίζει επιμελώς τα νεοκλασικά, γνωρίζοντας ότι ανήκουν στην ομάδα υψηλού κινδύνου: Εγκαταλελειμμένα τα περισσότερα από τους παλιούς κατοίκους τους, έχουν μετατραπεί σε εργαστήρια, αποθήκες, βουλκανιζατέρ, ενώ οι προσόψεις τους έχουν κρυφτεί κάτω από άκομφες επιγραφές και διαφημίσεις. Μα πίσω απ' όλα αυτά, ο διεισδυτικός φακός αποκαλύπτει τις λεπτοδουλεμένες σιδεριές τους, τα αετώμα-

τα, τα ακροκέραμα και τα γύψινα στολίδια, που σύντομα θα παραδοθούν στα δόντια της μπουλντόζας.

Παραδοσιακό και το στέκι του Απότσου, στο θαυμάσιο μέγαρο Καλλιγά που κοσμούσε μέχρι το 1969 την αρχή της οδού Σταδίου. Οι παλιότεροι Αθηναίοι θ' αναγνωρίσουν με νοσταλγία το στενό διάδρομο με τα τραπεζάκια, τα μπουκάλια στα ράφια, και τις περίφημες σκουριασμένες αφίσες του με τον απαραίτητο «Πωλούνται τοις Μετρητοίς» ανάμεσά τους, τον φιλόξενο μαγαζάτορα και τα γκαρσόνια που καταφθάνουν φορτωμένα. Και σε μιαν άκρη, τον ίδιο το φωτογράφο με τον Κατσιμπαλη και τον Λόρενς Ντάρελ.

Είναι ανάγκη να το ξαναπούμε; Ο Δημήτρης Παπαδήμος δημιούργησε το έργο του παρακινούμενος από τη βαθιά αγάπη του για τον τόπο, αλλά κι από ένα επιτακτικό αίσθημα ευθύνης και μια οξύτατη διορατικότητα που τον καθοδήγησε στις αναζητήσεις του. Απόσταγμα της θαυμαστής του περιήγησης, είναι το βιβλίο που πρωτοεξεδόθηκε το 1974 με τον εύγλωττο τίτλο «Η Ελλάδα που φεύγει» από τις εκδόσεις ΟΛΚΟΣ, επανεκδόθηκε το 1981 από τον Λιβάνη και σήμερα είναι εξαντλημένο. Δική μας ευθύνη πλέον και όχι μόνο απέναντι στον καλλιτέχνη αλλά και στη χαμένη εικόνα της Ελλάδας εκείνης, η ανάδειξη του έργου του, ενδεχομένως με μιαν επανέκδοση του βιβλίου του.

Ο φίλος μας, ο Δημήτρης

▲ Από αριστερά: Γιώργος Κασιόμπαλης, Ανδρέας Καραντώνης, δύο μορφές της λογοτεχνικής γενιάς του '30, και άλλοι θαμώνες(;) στο γνωστό καφενείο του Απόστοου, που για δεκαετίες ήταν τόπος συνάντησης συγγραφέων, δημοσιογράφων, καλλιτεχνών κ.λπ.

▲ Ο Άγγλος φιλέλληνας Πάτρικ Λι Φέρμορ λίγα χρόνια μετά τον Πόλεμο, αφού έχει εγκατασταθεί μόνιμα στην Ελλάδα.

▲ Ο Ιταλός μοντερνιστής ποιητής Σαλβατόρε Κοναζιμοντο (Σικελία 1901 – Νάπολη 1968), Βραβείο Νόμπελ 1959. Με ελληνική καταγωγή από την πλευρά της γιαγιάς του, αγάπησε τη χώρα μας, ταξίδεψε συχνά και μετέφρασε στα ιταλικά αρχαίους Έλληνες ποιητές.

◀ Ιούνιος 1954, Κύπρος, Μπέλα Παῖς. Από αριστερά, Ανδρέας Νομικός, Λόρενς Νιάρελ, Δημήτρης Παπαδήμος. Τότε περίπου εντοπίζεται η αρχή της στενής φιλίας του Παπαδήμου τόσο με τον ζωγράφο Νομικό όσο και με τον διάσημο Άγγλο συγγραφέα.

Της ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΑΓΓΕΛΟΥΣΗ

ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΈΒΑΖΕ ημερομηνίες στις φωτογραφίες. Ετρεχε με ταχύτητα να φωτογραφίσει για να μη χάσει την εικόνα, το ειδωλό του. Με όλη την ανθρωπιά που είχε μέσα του αγκάλιασε τα πάντα και τους πάντες φωτογραφίζοντάς τους. Φωτογράφησε τη ρυτίδα στα πρόσωπα, φωτογράφησε νέους, γέρους, παιδιά, δημιουργούς τεχνίτες, συγγραφείς, ζωγράφους, εικόνες αγάπης, έργα αγάπης και τρυφερότητας.

Δεν είχε ιδέα από τη λεγόμενη «κουζίνα» της φωτογραφίας: δηλαδή δεν έκανε εμφανίσεις, εκτυπώσεις, μεγεθύνσεις. Αυτός είχε μέσα του αυτό που

δεν σπουδάζεται. Ηξερε να πατάει το κουμπί της φωτογραφικής μηχανής. Για μερικούς αυτό είναι τίποτε, όμως αν το καλοσκεφτούμε είναι το παν στη φωτογραφία. Αυτό δεν γίνεται να το σπουδάσεις. Είναι χάρισμα το να καθάρεις σωστά το φωτογραφικό σου θέμα. Ο Παπαδήμος ήξερε πότε, ποια στιγμή να πατήσει το κουμπί, από ποια θέση να σκοπεύσει. Οι φωτογραφίες του μας δίνουν την ομορφιά της ζωής μέσα από τη φρεσκάδα των νεανικών προσώπων, τη ρυτίδα των ηλικιωμένων, τα πλιοξομερώματα και πλιοβασιλέματα, τα καλύβια, τους κήπους, μέσα από τον μόχθο του τεχνίτη για το ξυ-

Διατηρούσε δεσμούς φιλίας και γνωριμίας με πολλούς ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης

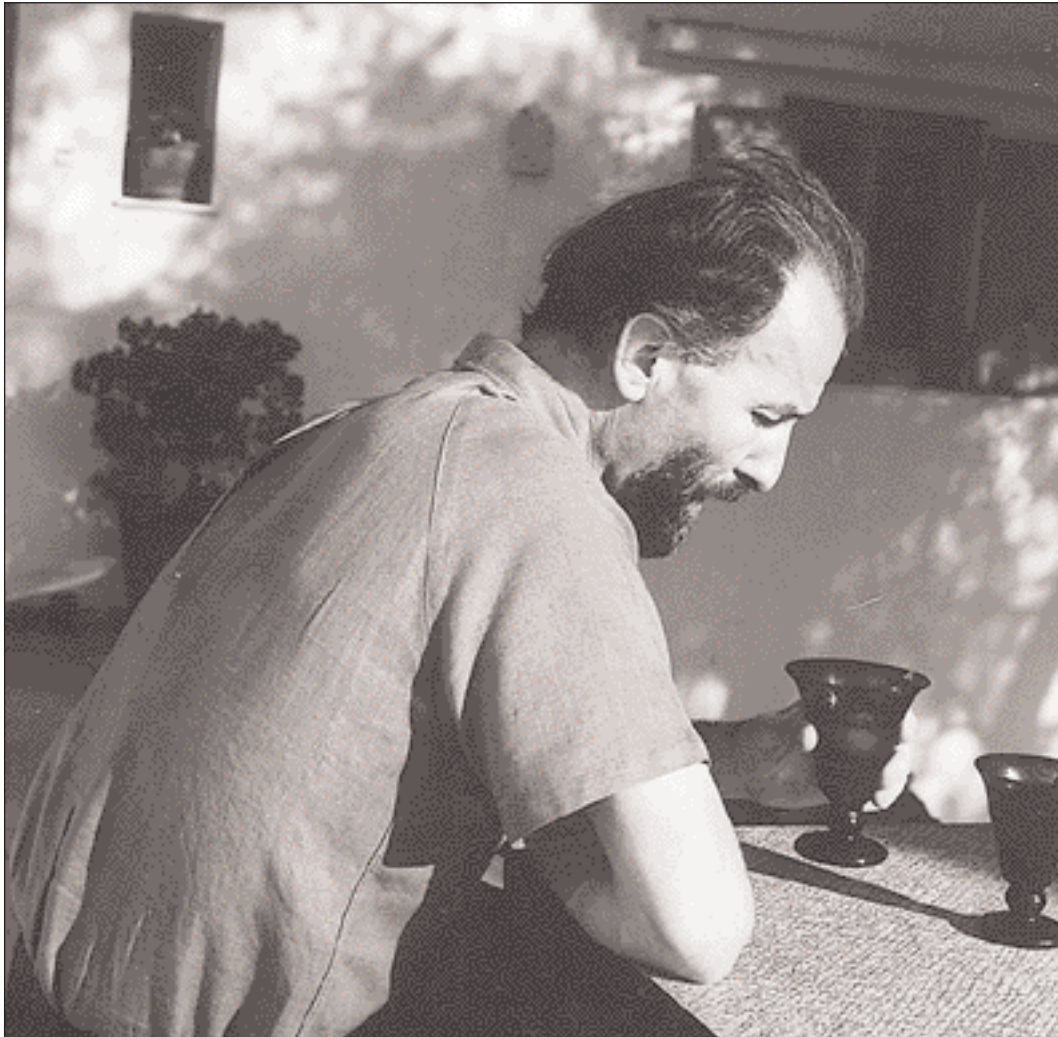
▲ *Συντροφιά που παίρνει στα όρθια μεζέ. Από δεξιά: Γιώργος Σικελιώτης, ζωγράφος, Λιάνα Παπαδήμον, σύζυγος του φωτογράφου, Παναγιώτης Μιχόπουλος, καρνακιολοποιός, άγνωστος (:).*

λόγλυπτο, το κέντημα, το υφαντό. Είδε και ένιωσε τη ζωή απλά και αληθινά. Δεν προσποιήθηκε ποτέ. Και το μεγαλύτερό του χάρισμα ως άνθρωπος ήταν που είχε τον τρόπο να σου μεταδώσει το ωραίο και να σε κάνει να το νιώσεις. Ήταν ανοιχτόκαρδος και απλός. Ήταν φίλος. Ήταν η ψυχή μιας συντροφιάς ανθρώπων του πνεύματος και της τέχνης.

Σπίτι ανοιχτό

Το σπίτι του στην Αγία Παρασκευή ήταν ανοιχτό

σε όλους. Ποτέ δεν είχαν στην πόρτα κλειδωνιά ή σύρτη. Δύο πόρτες από τη Σιάτιστα παλιές κι ένας γάντζος. Εβγαζαν οι φίλοι τον γάντζο και μπαίνανε. Ο κύκλος του όλος σχεδόν ήταν από τον καλλιτεχνικό και πνευματικό κόσμο και οι συγκεντρώσεις του μοναδικές. Ήξερε και ο Δημήτρης και η σύντροφός του η Λιάνα να φιλοξενούν. Όταν πήγαινες εκεί ήξερες ότι θα βρεις ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης. Θα συναντούσες τον Τσαρούχη, τον Γιώργο Μανουσάκη, τον Βαβούλη, την Τζάθα, τον Μιγάδη, τον Ντάρελ, τον Ανδρέα Νομικό, τον Σικελιώτη, τον

▲ Ο Φίλιπ Σέρραντ (1922–1995), μια από τις πιο λαμπρές αλλά και διακριτικές φθοιο-γνωμίες ελληνοϊών στα μεταπολεμικά χρόνια. Ιρλανδικής καταγωγής, μοίρασε τη ζωή του μεταξύ Αγγλίας και Ελλάδος. Από το '70 εγκαταστάθηκε μόνιμα, ζούσε και πέθανε στα Καϊούνια της Εύβοιας. Όλα τα βιβλία του, ιδίως δοκίμια, είναι συνδεδεμένα με τη νεοελληνική λογοτεχνία ή την ορθόδοξη σκέψη και παράδοση.

Φανουράκη, τον Ορφανίδη... Ο Δημήτρης ήταν μια νότα πολιτισμού, μια νότα αγάπης. Ήταν φίλος που μπορούσες να στηριχθείς απάνω του. Ήταν μορφωμένος, πολιτισμένος, ζεστός και ωραίος άνθρωπος. «Κάθε φορά που έφευγα από μια φιλική συγκέντρωση στην Εσμπα, έφευγα γεμάτη εντυπώσεις από μια πληθωρική φιλοξενία, πλούσια από ιδέες, σκέψεις, γνώσεις και μια αγκαλιά άδολη αγάπη, που πηγαία τη σκορπούσε γύρω του ο ευπατριδής οικοδεσπότης Δημήτρης Παπαδήμος. Όσο τα χρόνια περνούν και δυσκολευόμαστε να βρούμε γύρω μας σημεία συγκρίσιμα, τόσο περισσότερο είναι παρών εκείνος...», λέει η μουσικολόγος Χριστίνα Τζάθα.

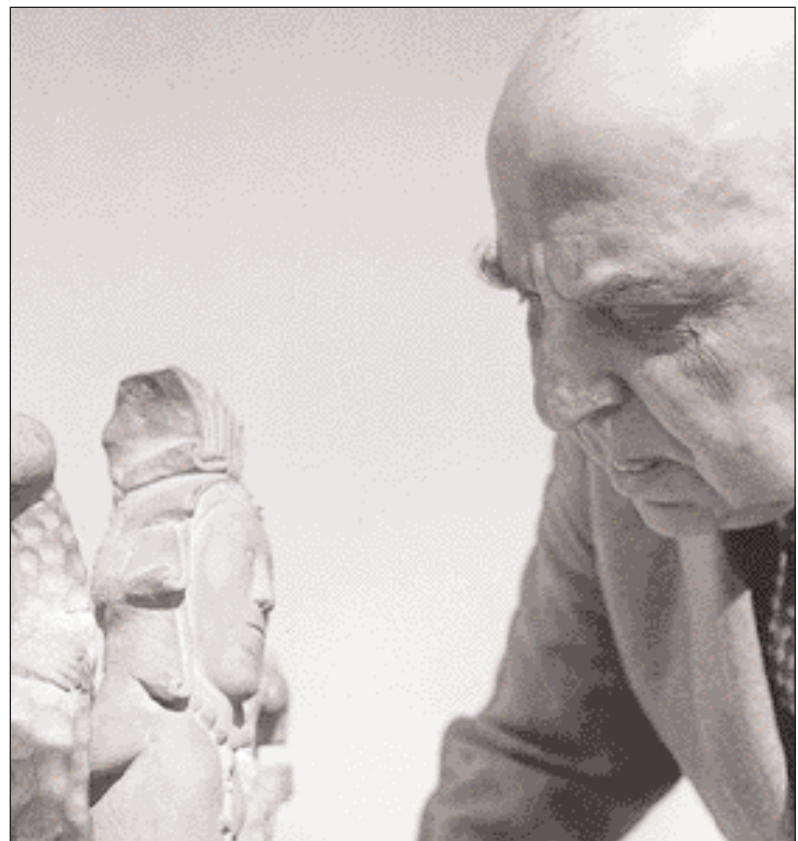
Το σπίτι στην Αγία Παρασκευή ήταν ένα σπίτι που αντανάκλασε το πνεύμα αυτών που το κατοικούσαν: του Δημήτρη και της Λιάνας. Εσμπα ήταν το όνομά του, που στα αραβικά σημαίνει καλύβα, μια και ο Δημήτρης ήταν Αιγυπτιώτης Έλληνας. Η Εσμπα ήταν ένα μουσείο, ένα «ανάκτορο εσωτερικά με καλιά, πίνακες και έργα λαϊκής τέχνης», όπως λέει η στενή του φίλη Άννα Συνοδινού. Τα περισσότερα προσωπικές δημιουργίες και δώρα φίλων. Είχε περίεργα φωτιστικά και πρωτότυπα σερβίτσια, απλά μεν, αλλά κομψοτεχνήματα από τον χώρο της λαϊκής τέχνης. Ο Δημήτρης περπατούσε στον κήπο πάντα ξυπόλητος με επαφή με το έδαφος κι έπαιρνε κόμμα στις κούφτες του και φώναζε στη σύντροφό του: «Λιάνα, κοίτα! Αυτό είμαστε. Μην στεναχωριέσαι για τίποτα!». Πίστευε πως η ζωή είναι όμορφη να τη ζεις. Τα πάντα έπρεπε να είναι όμορφα στη ζωή και τα ωραιοποιούσε όλα.

Οπλο του η φωτογραφική μηχανή

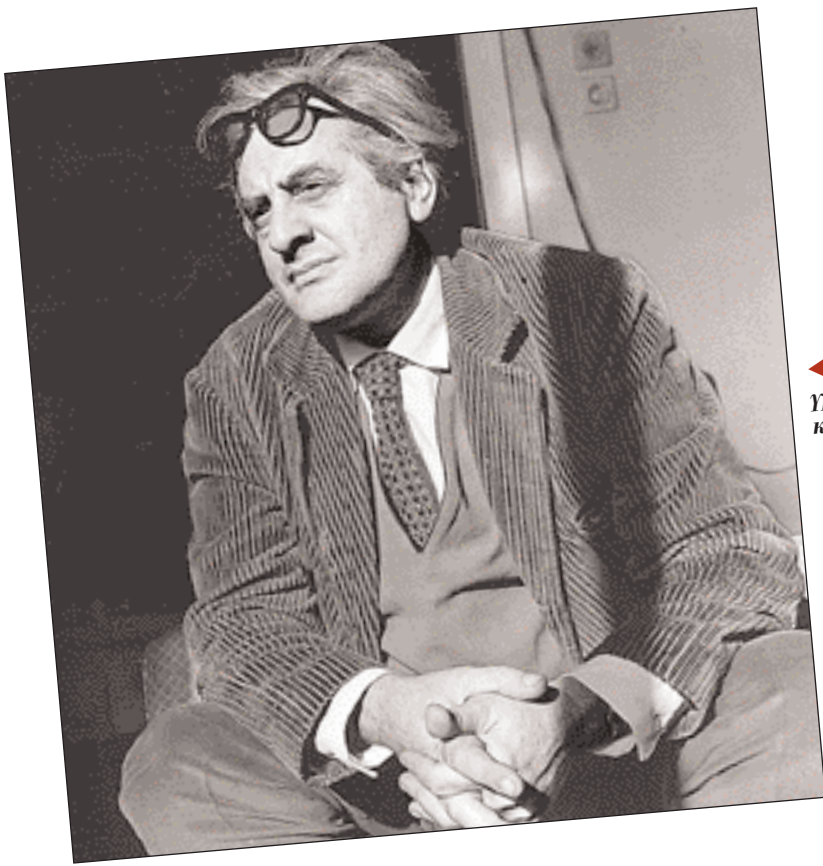
Είχε σπουδάσει κινηματογράφο στη νότια Γαλλία το 1939. Ήταν ανήσυχος και ίσως ώσπου να βρει το πού θα καταλήξει, τον έκανε να ξεκινήσει για σπουδές κινηματογράφου. Όπως έγινε αργότερα και με το ότι ήταν ανταποκριτής στον πόλεμο. Απ' αυτό άφησε τη δημοσιογραφία και κράτησε τη φωτογραφία. Διέκοψε τις σπουδές κινηματογράφου και κατατάχθηκε εθελοντής στις Ελληνικές Δυνάμεις στην

▲ Οι γνωστοί Κύπριοι ζωγράφοι Τηλέμαχος Κάνθος (αριστερά) και Αδαμάντιος Διαμαντής (δεξιά) στη Λευκωσία το 1966.

▲ 1965, οδός Αγρας 20. Ο Γιώργος Σεφέρης περιεργάζεται μικρό γλυπτό δίκλωνης γοργόνας.

◀ Ο ζωγράφος – σκηνογράφος Μίνως Αργεντάκης γύρω στο 1960.

◀ Ο Σπύρος Βασιλείου, από τους λίγους «νπαιθροισιές» ζωγράφους της γενιάς του.

◀ Ο ζωγράφος Νίκος Νικολάου στο σπίτι του – εργαστήριο στην Αίγινα.

Αίγυπτο στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν πίστεψε στα όπλα. Το όπλο του ήταν η φωτογραφική του μηχανή. Τον καιρό του πολέμου στο Κάιρο γνωρίστηκε με το διακεκριμένο στέλεχος του Διπλωματικού Σώματος Αλέξανδρο Ξύδη. Τότε ο Ξύδης έπεισε τον Σεφέρη, ο οποίος ήταν προϊστάμενος του γραφείου Τύπου της ελληνικής κυβέρνησης στο Κάιρο και τον προσέλαβαν στο γραφείο Τύπου εκεί. Ως πολεμικός ανταποκριτής εκτελούσε διάφορες αποστολές στο εκεί μέτωπο και με όπλο τη μηχανή του φωτογράφιζε τη φρίκη του πολέμου. «Ήταν πολύ καλός φωτογράφος ήδη, όταν εμείς τον προσλάβαμε. Τον καιρό του πολέμου ήταν καθαρά αγκυροβολημένος στην Αίγυπτο.

Ήταν δουλευταράς και πολύ καλός στη δουλειά του. Είχε πολύ καλό φωτογραφικό μάτι. Ήταν πρόσχαρος, πολύ συμπαθής και πολύ νέος πάντοτε», θυμάται ο πρέσβης Αλέξανδρος Ξύδης.

Πολυταξιδεμένος

«Αγαπούσε την πατρίδα», θυμάται η Άννα Συνοδινού, που γνωρίστηκαν στα νεανικά τους χρόνια στην Αίγυπτο. Είχε έναν έρωτα με την Κύπρο, όπου πέρασε ατέλειωτα καλοκαίρια και έκαμε πάνω από χίλιες τόσες φωτογραφίες. Εζήσε πολύ καιρό στη Λάμπθο. Εκεί σε ένα περίπατό του με τον ζωγράφο Ανδρέα Νομικό γνώρισε τον Laurence Darrel, με τον οποίο έγιναν φίλοι για πάντα. Επίσης έγινε φίλος και με τον Κύπριο ζωγράφο Διαμαντή. Πέρασε αξεχαστες μέρες στη Λάμπθο, το Μπέλα Παές, την Πάφο.

«Ήταν πολυταξιδεμένος. Την Ελλάδα την εγνώριζε πολύ καλά και την είχε φωτογραφίσει ακόμα καλύτερα. Είχε ένστικτο. Ήταν σε θέση να αναγνωρίζει, να ξεχωρίζει τα σημαντικά από τα ασήμαντα και κυρίως λαϊκή αρχιτεκτονική. Πράγματα που για άλλους περνούν απαρατήρητα», θυμάται ο ζωγράφος Γιώργος Μανουσάκης. Αγκάλιασε και λάτρεψε την κλασική εποχή, το καλλιγράμμο μάρμαρο.,

Αποθανάτισε τη νεοκλασική εποχή. Φωτογράφιζε ψαράδες, τρεχαντήρια, καϊκια, θάλασσες, γοργόνες, αγίους, τοιχογραφίες, εκκλησίες και ζωκλήσια, αυλές, γλάστρες, λουλούδια. Φοβόταν την καταστροφή της πραγματικής ομορφιάς, τα καινούργια ακαταλαβίστικα πράγματα με φτηνά υλικά, με προχειρότητες. Εργα χωρίς καρδιά, ψυχή, χωρίς αληθινό αίσθημα, χωρίς αγάπη. Ελεγε «έρχονται και κρύβουν καταστροφή».

Για χρόνια πολλά ταξίδεψε στην Ελλάδα. Ταξίδεψε σε πόλεις, χωριά, βουνά, θάλασσες, λιμάνια, κάστρα. Αναζητούσε πάντοτε με την ψυχή του τη λαϊκή τέχνη, την είδε με το μάτι του, την έζησε, την ένιωσε, την αποθανάτισε με τον φακό του.

Φωτογράφιζε προσωπικότητες, πρίγκιπες, βασιλιάδες, ανθρώπους των γραμμάτων και της τέχνης, όπως με το ίδιο μεράκι φωτογράφισε και απλούς ανθρώπους της βιοπάλης.

Ήταν κοσμοπολίτης. Από τα ημερολόγιά του φαίνεται πως έζησε στη Γαλλία και στην Ιταλία, όπου σπούδασε ψυχοσύνθεση. Πέρασε πολύ καιρό στην Εύβοια μέσα στην απλότητα, χωρίς ηλεκτρικό και καμία άνεση, παρέα με τον Philip Sherrard, τον Ανδρέα Νομικό, τον Jacques Rivage, τον John Cambell, τον Hassan Fathy, που ήταν φίλοι από την Αίγυπτο.

Λάτρης της Αιγύπτου

Λάτρεψε την Αίγυπτο, που ήταν η χώρα που γεννήθηκε. Ο πατέρας του ήταν από την Τσαγκαράδα του Πηλίου και η μητέρα του από την Ιμβρο. Πολύ νωρίς έχασε τη φυσική του μητέρα και ο πατέρας του ξαναπαντρεύτηκε. Ο Δημήτρης λάτρευε τη μητέρα που τον μεγάλωσε, την οποία θεωρούσε άγιο άνθρωπο. Ο πατέρας του έχασε την περιουσία του λίγο πριν πεθάνει και όταν ο Δημήτρης ήταν δεκαέξι ετών αναγκάστηκε να εργαστεί σκληρά στην Αίγυπτο ως μπογιατζής για να ανταπεξέλθει στα έξοδα νοσηλείας της άρρωστης από καρκίνο θείας του. Όταν παντρεύτηκε με τη Λιάνα και μέχρι τον θάνατό του έδωσε όλο του τον εαυτό στο γιο της, τόσο

που ούτε ένας φυσικός πατέρας δεν θα έδινε. Η ανθρωπιά του ήταν διάχυτη προς όλους.

Φωτογράφησε την Αίγυπτο, τις πυραμίδες, τους μιναρέδες, τα πλιοβασιλέματα, τον Νείλο, τους φελάχους, τους βεδουίνους του Σινά, τη Γουρνα. Οι φωτογραφίες του Παπαδήμου από τη Γουρνα έσωσαν τον παραδοσιακό αυτό οικισμό, που η Αιγυπτιακή Κυβέρνηση ήθελε να γκρεμίσει και που ήταν δημιούργημα του μεγάλου Αιγύπτιου αρχιτέκτονα Hassan Fathy.

Ως συνεργάτης φωτογράφος

Φωτογράφιζε όλα τα έργα του Βασιλείου. Εργάστηκε στις «Εικόνες», στην «Καθημερινή», στη Γ.Γ. Τύπου, για το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, τον Τουρισμό, την Υπηρεσία Εκδόσεων της Εμπορικής Τράπεζας. Η Τράπεζα γύρω στο 1965-66 ήταν να εκδώσει ένα τόμο για την νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. Οι ζωγράφοι Τσαρούχης και Μανουσάκης μάζευαν υλικό για την έκδοση αυτή. Έτσι γύριζαν από την Αθήνα μέχρι τον Πειραιά για να φωτογραφίζουν νεοκλασικά κτίσματα. Ο Τσαρούχης πήρε τον Παπαδήμο να τον βοηθήσει. Ο Παπαδήμος ως Αιγυπτιώτης στην αρχή δεν ήξερε να ξεχωρίζει τα καθαρώς νεοκλασικά από τα νόθα. Ο Μανουσάκης θυμάται πόσο γρήγορα έμαθε ποια ήταν τα αυθεντικά. «Μου έκανε εντύπωση η ευχέρεια που είχε στη φωτογραφία: δεν χρειαζόταν να σκεφτεί πάρα πολύ για να βρει την κατάλληλη θέση απ' όπου έπρεπε να φωτογραφίσει, τον κατάλληλο φωτισμό κ.λπ., και τελικά μας έκανε μια πάρα πολύ καλή δουλειά».

Συνεργάστηκε με τον προσωπικό του φίλο Laurence Darrel και έκαναν μαζί για το BBC δύο ταινίες: μία για την Ελλάδα και μία για την Αίγυπτο. Έγινε γνωστός στο εξωτερικό με τα βιβλία του, τις περισσότερες φορές με το όνομα Dimitri. Το βιβλίο του «Η Ελλάδα που φεύγει» ήταν το πιο αγαπημένο του. Τυπώθηκε σε δύο εκδόσεις σε πέντε γλώσσες.

Έγραψε ποιήματα. Μάζεψε βραβεία από εκθέσεις που έκανε στην Ελλάδα, την Αίγυπτο, την Κύπρο, την Αγγλία, την Ελβετία. Οσο ζούσε ο Παπαδήμος η έγχρωμη φωτογραφία όχι απλώς ήταν γνωστή, αλλά ήταν και πολύ διαδεδομένη. Είχε κάνει και έγχρωμη, αλλά γιατί του ζητήθηκε επαγγελματικά. Ομως, αν οι περισσότερες του φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες, είναι γιατί αυτές αγαπούσε. Η ασπρόμαυρη έχει μια αφαίρεση που της δίνει μια ποιότητα και μια πνευματικότητα. Η έγχρωμη είναι πολύ ρεαλιστική.

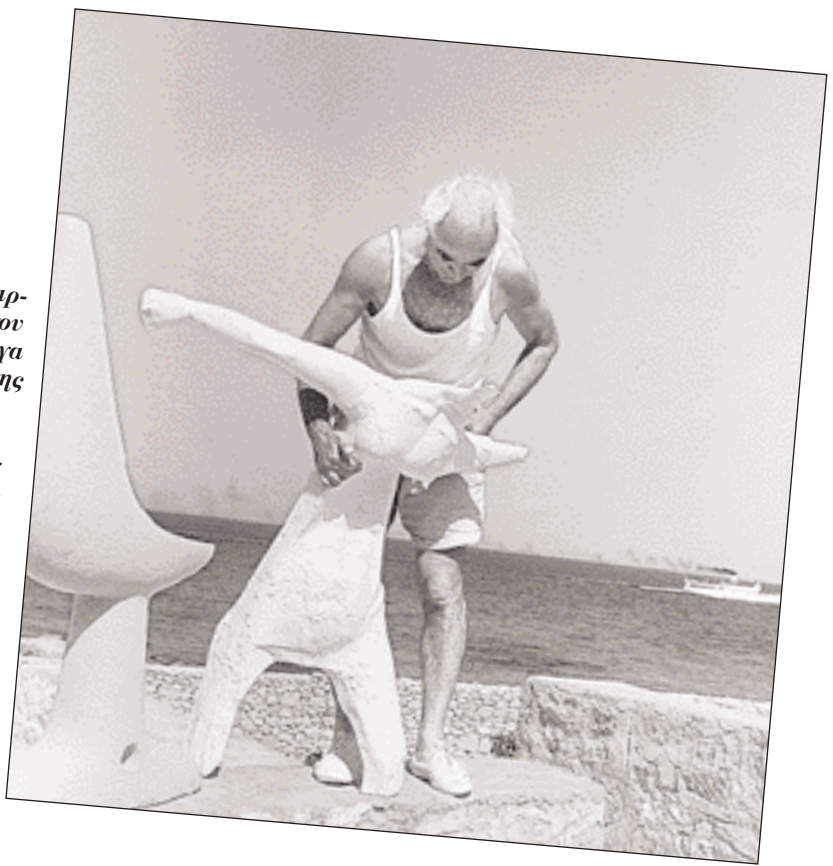
Στις Σπέτσες

Στα μέσα της δεκαετίας του '80 άνοιξε με τη Λιάνα ένα κατάστημα, το «Καϊκι», στις Σπέτσες για να πουλούν μικροαντικείμενα λαϊκής τέχνης που μάζευαν στα ταξίδια τους στην Ελλάδα μια ζωή. Τελικά το «Καϊκι» έγινε περισσότερο χώρος για να συναντούνε παρέες και φίλους και που και που πουλούσαν και κανένα αντικείμενο ή τις περισσότερες φορές χάριζαν. «Ο Δημήτρης ήταν ο καλύτερος πρόσβης για ξένους τουρίστες. Τον βοηθούσε η πολυγλωσσία του. Μίλούσε έξι γλώσσες πολύ καλά, άλλες λιγότερο καλά και μερικές αραβικές διαλέκτους», θυμάται η σύντροφός του Λιάνα. «Ακόμα και τώρα που και που παίρνει κανένα γράμμα απ' αυτούς τους περαστικούς από το «Καϊκι»».

Πνευματικό του πατέρα είχε τον Αρχιεπίσκοπο του Σινά Πορφύριο και πήγαινε πολλές φορές στο Σινά. Μια φορά είχε σκεφτεί να μείνει. Έμεινε όμως μόνο ένα μήνα. Φαίνεται ήταν ερωτευμένος και απογοητευμένος όταν ήταν νεαρός κι έχει γράψει στο ημερολόγιό του ότι θα ήθελε να μείνει. Βέβαια δεν θα το άντεχε. Ήταν κοινωνικός άνθρωπος και ζούσε στον κόσμο. Δεν έζησε ποτέ απομονωμένος.

Λάτρευε τα αγριολούλουδα και τα φωτογράφιζε. Το 1994 είχε βρέξει πολύ και οι κίτρινες μαργαρίτες που τόσο πολύ αγαπούσε ο Δημήτρης είχαν γίνει πολύ ψηλές. Εκείνη την άνοιξη αναπαύθηκε. Ήταν Μεγάλη Εβδομάδα. ❀

▶ Δουλεύοντας με την αρχαία τεχνική του «χαμένου κεριού», ορειχάλκινα έργα τον στη χύτευση, ο γλύπτης Χρήστος Καπράλος, στο εργαστήριό του της Αίγινας, κρατάει γύψινο πρόπλασμα έργου που θα μεταφέρει σε ορείχαλκο.

▶ Η γλύπτρια Νάτα (Ναταλία) Μελά στο εργαστήρι της.

▶ Ο λαϊκός ζωγράφος και καρaboμαραγκός Νικόλαος Χριστόπουλος στο σπίτι του στον Βόλο.

Το αρχείο Παπαδήμου

▲ Καρτέλες αρχειοθέτησης των κοντάκι όπως τα επικολλούσε ο ίδιος ο Παπαδήμος και περιήλθαν ως δωρεά από τη σύζυγό του στο ΕΛΙΑ.

Της **ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ**

Συνεργάτιδος του ΕΛΙΑ

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ Παπαδήμου περιήλθε στην κυριότητα του ΕΛΙΑ μέσω δωρεάς της συζύγου του, Λιάνας Παπαδήμου, το 1994. Το κύριο μέρος του φωτογραφικού αρχείου αποτελείται από 80.000 περίπου αρνητικά με ισάριθμα contacts και μερικές εκατοντάδες slides. Τα πρωτότυπα τυπώματα είναι δυστυχώς πολύ λίγα. Τα αρνητικά στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι 6x6cm κομμένα και τοποθετημένα ένα-ένα σε φακελάκια. Τα contacts επίσης κομμένα με τον ίδιο τρόπο ακολουθούν την αρίθμηση των αρνητικών και είναι κολλημένα σε ομοιόμορφες μεγάλες καρτέλες με τη σφραγίδα του φωτογράφου. Οι καρτέλες φυλάσσονται σε 60 πανόδετα κουτιά. Η δωρεά συνοδευόταν από δύο έπιπλα που είχαν κατασκευασθεί ειδικά για τη φύλαξη του φωτογραφικού αρχειακού υλικού.

Άρτια οργάνωση

Η παραπάνω λεπτομερής περιγραφή έγινε για να τονίσει την άρτια οργάνωση του αρχείου όπως αρ-

μόζει σε αρχείο επαγγελματία φωτογράφου. Πράγματι, ο Παπαδήμος πρέπει να ασκούσε την τέχνη του με άψογο επαγγελματισμό. Όπως φαίνεται και από την αλληλογραφία του, φρόντιζε για την προώθηση των φωτογραφιών του, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ξένα φωτογραφικά πρακτορεία. Η γνώση ξένων γλωσσών και γενικότερα ο κοσμοπολιτισμός που τον διέκρινε, διευκόλυνε αυτές τις επαφές.

Όσο προχωρούμε στη μελέτη του αρχείου Παπαδήμου συνειδητοποιούμε ότι υπήρξε ένας καταξιωμένος δημιουργός, εμφανιζόμενος στον Τύπο εναλλακτικά με τις ιδιότητες του δημοσιογράφου, φωτογράφου και συγγραφέα. Φωτογραφίες του δημοσιεύονταν σε βιβλία και περιοδικά, ενώ γνώρισε και την ικανοποίηση της δημοσίευσης ενός προσωπικού λευκώματος το 1981.¹

Η αρχική μας λοιπόν πρόθεση να «γνωρίσουμε» τον φωτογράφο στο ελληνικό κοινό ήταν μάλλον άτοπνη. Ορθότερα, ως υποχρέωσή μας θεωρούμε τώρα την «υπενθύμισή» του. Αυτή όμως δεν είναι και η μόνη. Πρωτίστως οφείλουμε να συλλογισθούμε πάνω στον τρόπο διαχείρισης του υλικού τη δευτερολογία που θα τη διέπει.

Παρά τη μακρόχρονη σταδιοδρομία του και τις

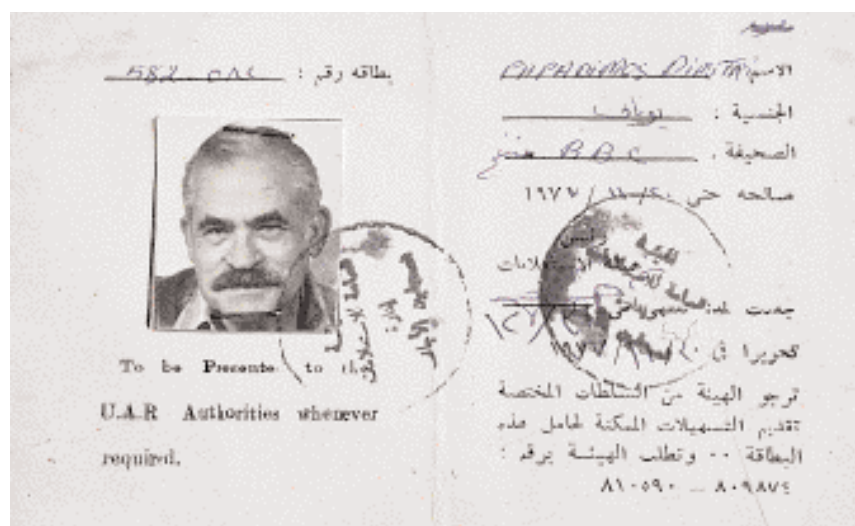
◀ Οι κατά καιρούς επαγγελματικές σφραγίδες του Δημήτρη Παπαδήμου.

πολλές δημοσιεύσεις που έκανε ο Παπαδήμος, το μεγαλύτερο τμήμα του έργου του παραμένει αδημοσίευτο. Το κομμάτι αυτό είναι ένα πολύτιμο υλικό και όπως κάθε ανέκδοτο έργο ενός εκλειπόντος δημιουργού απαιτεί από τον σημερινό επιμελητή του να σεβαστεί τη μνήμη του δημιουργού και τον χαρακτήρα του συνολικού του έργου.

Όσο όμως και αν αυτό ακούγεται αυτονόητο, στην πράξη δεν προκύπτει αυτόματα αν δεν προηγηθεί ο ανάλογος προβληματισμός. Από τη στιγμή που το έργο ενός φωτογράφου ενταχθεί σε μία ευρύτερη συλλογή, στην προκειμένη περίπτωση στη φωτογραφική συλλογή του ΕΛΙΑ, υφίσταται ένα είδος μετάλλαξης. Από έργο ενός μεμονωμένου δημιουργού μετατρέπεται σε τμήμα ενός συνόλου που λειτουργεί με τους δικούς του κανόνες. Η φωτογραφική συλλογή του ΕΛΙΑ είναι μία αρχειακή κρηστική συλλογή. Κύριος λόγος ύπαρξής της είναι η εξυπηρέτηση των ερευνητών που έρχονται για να βρουν υλικό για την εικονογράφηση των μελετών και δημοσιεύσεών τους. Η φωτογραφία χρησιμο-

Θέματα που θέτει το έργο ενός φωτογράφου όταν γίνεται αρχείο

▲ Αραβική δημοσιογραφική ταυτότητα του Δημ. Παπαδήμου. Και μετά τη μόνιμη εγκατάστασή του στην Ελλάδα ταξίδευε για φωτογραφικές αποστολές στη Μέση Ανατολή, σε χώρες της Αφρικής και βεβαίως στην Αίγυπτο.

◀ Ο Δημ. Παπαδήμος αριστερά και όρθιος δεξιά ο Λόρενς Νιάρρελ το 1975. Είναι ακριβώς η εποχή που περνάει στις εφημερίδες η είδηση πως: «Ντοκμανταίρ με θέμα τη ζωή του Λώρενς Νιάρρελ θα γυρίσει ξένο κινηματογραφικό συνεργείο που έφθασε χθες στην Κέρκυρα. Τίτλος της ταινίας που θα γυρισθεί στην Κέρκυρα, στην Ρόδο, και στην Κύπρο είναι “Η Μεσόγειος του Νιάρρελ”. Διευθυντής παραγωγής είναι ο Δημ. Παπαδήμος, παραγωγός ο Γάλλος Ρολώρ και σκηνοθέτης ο Πιέτερ Ανταμ. Την Παρασκευή φθάνει στην Κέρκυρα ομάδα Αγγλων και Γάλλων δημοσιογράφων που θα παρακολουθήσουν το γύρισμα των πρώτων σκηνών».

ποιείται για να τεκμηριώσει τα γραφόμενα και όχι το αντίστροφο.

Μελέτη και έρευνα

Ποιά είναι η τύχη των εικόνων ενός δημιουργού μέσα σε αυτό το πλαίσιο; Πώς μπορούν να συμφιλωθούν οι ανάγκες των χρηστών της συλλογής και ο σεβασμός του έργου που προαναφέραμε; Προϋπόθεση για να απαντηθούν τέτοιου τύπου ερωτήματα είναι η μελέτη του υλικού και η έρευνα ώστε να αποτυπωθούν τόσο οι ιδιαιτερότητες και το ύφος του δημιουργού όσο και οι προθέσεις του. Ένα απλό παράδειγμα προσφέρουν τα contacts του αρχείου.

Ο Παπαδήμος, όπως το συνηθίζουν οι φωτογράφοι, δεν τυπώνει όλο το αρνητικό, αλλά τμήμα αυτού. Μία απλή σύγκριση των αρνητικών με τα αντίστοιχα contacts δείχνει πολύ εύλογα τη ματιά του φωτογράφου, την επιλογή του θέματός του. Εμείς οφείλουμε άραγε να αναπαράγουμε την εικόνα όπως ακριβώς μας υποδεικνύει ο δημιουργός της μέσω των τυπωμάτων του, ακόμα και αν με αυτό τον τρόπο κόβεται θέμα που ενδιαφέρει τον μελετητή;

Και άλλες όμως ιδιαιτερότητες ξεπηδούν μέσα από την υπομονετική και μεθοδική μελέτη του αρχείου. Ο Παπαδήμος «εξαντλεί» τα θέματά του. Ενδεικτικά μόνον αναφέρουμε ότι υπάρχουν 820 αρ-

νητικά από Ζάκυνθο και 2.752 από Πελοπόννησο. Στόχος του Παπαδήμου δεν είναι το στιγμιότυπο, αλλά η αφήγηση μιας ιστορίας εικόνα-εικόνα. Οι φωτογραφίες του δημιουργούν σύνολα και αναπτύσσουν σχέσεις μεταξύ τους με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε απόπειρα απόσπασης μιας εικόνας κινδυνεύει να αλλοιώσει το νόημα. Κατά πόσο δικαιούμαστε να κάνουμε αποσπασματική χρήση των εικόνων του ή να τις εντάξουμε σε ένα άλλο πλαίσιο από εκείνο που ο ίδιος τις τοποθετεί;

Χρέος η προστασία του

Είναι γνωστό ότι η ίδια εικόνα μπορεί να «αναγνωσθεί» με διαφορετικούς τρόπους και να προκαλέσει αντικρουόμενα συναισθήματα ανάλογα με τη θέση και τη λεζάντα που της αποδίδεται κάθε φορά από τον χρήστη της. Θα πρέπει λοιπόν να προφυλάξουμε τις εικόνες από ενδεχόμενη ξένη προς το πνεύμα του φωτογράφου μεταχείριση.

Η συνεχής επαγρύπνηση συνοδεύει τον αρχειονόμο στη δουλειά του. Χρέος του είναι να προστατέψει το αρχείο τόσο από τη φθορά του χρόνου και τις περιβαλλοντικές συνθήκες που συμβάλλουν σε αυτή, όσο και από τη φθορά της άστοχης χρήσης.

Για την ορθή φύλαξη του φωτογραφικού υλικού του Παπαδήμου το ΕΛΙΑ έχει προμηθευθεί φακέ-

λους και κουτιά ειδικών προδιαγραφών για μακρά διατήρηση, φροντίζοντας όμως να είναι μορφολογικά όμοια με εκείνα του φωτογράφου, ώστε να μη διαταραχθεί ο τρόπος ταξίθεψης του αρχείου. Ευελπιστούμε μέχρι το τέλος του έτους να έχουν αντικατασταθεί όλα τα παλιά φακελάκια των αρνητικών του Παπαδήμου και ασφαλή πλέον, μέσα στο νέο τους ένδυμα, να συνεχίσουν να μας συγκινούν για πολύ καιρό ακόμα.

Ευχαριστώ θερμά τη Ντίκη Κυρώζη που μου μετέδωσε τον ενθουσιασμό της και την αίσθηση χρέους για το αρχείο Παπαδήμου, πεισμένη από την πρώτη στιγμή της δωρεάς για τη μεγάλη του αξία. Ευχαριστώ επίσης τη Χαρά Καπούλα και τη Λίλη Καραμάνου, πιστές φίλες του φωτογραφικού Αρχείου του ΕΛΙΑ, που μας συντροφεύουν και μας βοηθούν στην αναδιοργάνωσή του.

Σημείωση:

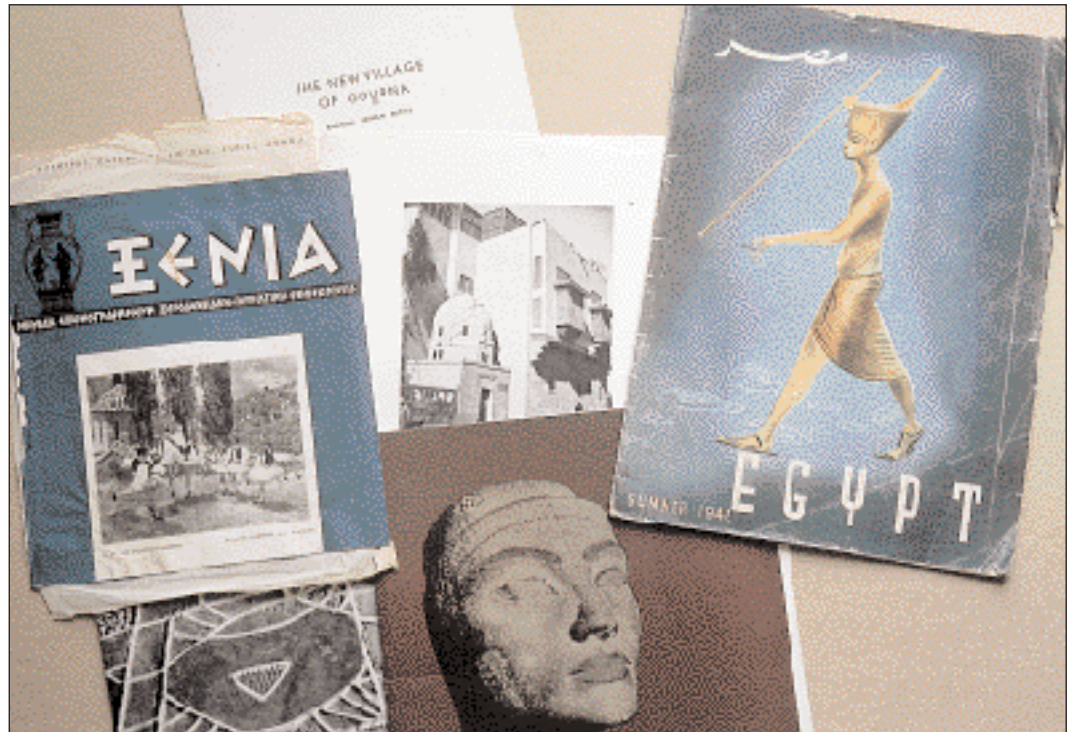
1. Για τη δημοσιευμένη δουλειά του Παπαδήμου βλ. στο βιογραφικό του στο παρόν ένθετο

Τα τυπώματα από τα αρνητικά του Δημήτρη Παπαδήμου όπως επίσης και αντίγραφα από κοντάκι του φωτογραφικού του αρχείου έγιναν από τη φωτογράφο Ελένη Μαλιγκούρα.

كريم ديرادور
 بشارة كرم - القاهرة / مصر
 K. S. DIRADOUR
 8, RUE BAHLER - CAIRO / EGYPT

Ν. ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ
 ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΡΓΑΣΙΑ
 3 ΚΡΗΕΖΟΤΟΥ - ΑΘΗΝΑΙ
 ΤΗΛ. 615-148

▲ Ο Δημ. Παπαδήμος δεν τύπωνε ο ίδιος τις φωτογραφίες του, αλλά τις έδινε σε εργαστήρια. Πάνω η σφραγίδα του φωτογραφικού εργαστηρίου με το οποίο είχε μακρά συνεργασία στο Κάιρο. Κάτω ο Ν. Μαυρογένης, ένα από τα εργαστήρια της Αθήνας.

▲ Εξώφυλλα περιοδικών με συνεργασίες του Δημ. Παπαδήμου.

◀ ▶ Στις «Εικόνες» της Ελένης Βλάχου με διευθνήτη τον Τάκη Λαμπρία, ένα περιοδικό ευρείας κυκλοφορίας και από τα πρώτα στην Ελλάδα με βάρος στα φωτογραφικά θέματα, έδινε τακτικά συνεργασίες ο Δημ. Παπαδήμος. Συνεργάζοταν επίσης με τον «Ταχυδρόμο», που διήρθναν τότε (1955-67) ο Γ. Π. Σαββίδης και η σύζυγός του Λένα.

Τυπολογία του αρχείου Παπαδήμου

Χαρτώο υλικό

- Χειρόγραφο
- επιστολές - σημειώματα
- Δακτυλόγραφο
- επιστολές (αλληλογραφία με Durrell, εκδοτικούς οίκους, παραγωγούς τηλεοπτικών προγραμμάτων...)
- κείμενα, δοκίμια
- σενάρια για παραγωγές BBC-TV
- Εντυπο
- προγράμματα εκθέσεων γκαλερί
- αποκόμματα περιοδικών και εφημερίδων
- ταξιδιωτικοί χάρτες
- διαφημιστικά φυλλάδια του ΕΟΤ

Φωτογραφικό υλικό

- A/μ αρνητικά 35mm
- A/μ αρνητικά 6x6cm
- A/μ αρνητικά 6x9cm
- Εγχρωμα αρνητικά 35mm
- Slides 35mm
- Slides 6x6cm
- Slides 9x12cm
- A/μ τυπώματα
- Εγχρωμα τυπώματα
- Contacts 6x6cm

Εργο-βιογραφικό σχεδίασμα

Της **ΑΛΙΚΗΣ ΤΣΙΡΓΙΑΛΟΥ**

Ιστορικού Φωτογραφίας

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ γεννήθηκε στην πόλη του Καΐρου, το 1918 από Έλληνες γονείς: η μητέρα του καταγόταν από το Σχοινοῦδι (της, τότε ελληνικής) Ίμβρου και ο πατέρας του από την Τσαγκαράδα Πηλίου. Ο χαμός των γονέων του σε νεαρή ηλικία (συγκεκριμένα, όταν ήταν ενός έτους έχασε τη μητέρα του, ενώ τον πατέρα του στα δεκα έξι), τον υποχρεώνει να εγκαταλείψει την Αμπέτειο Σχολή του Καΐρου στην οποία μαθήτευε και να δουλέψει στις οικοδομές για να ζήσει τον μικρότερο του αδελφό, Αντώνη.

■ Το 1939, σε ηλικία 21 ετών, ακολουθώντας ένα από τα πάθη του, βρίσκεται στη Νότια Γαλλία να σπουδάζει κινηματογράφο. Στη διάρκεια της καριέρας του ως φωτογράφου, αξιοποίησε τις γνώσεις αυτές, για να χρηματίσει βοηθός σκηνοθέτη στις ταινίες του Jules Dassin, «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται» και «Φαίδρα» και στο «Τα Κανόνια Του Ναβαρόνε» του Carl Forman. Σε συνεργασία, άλλωστε, με τον στενό του φίλο Lawrence Durrell, σκηνοθέτησαν μια ταινία αφιερωμένη στη χώρα που και οι δύο αγάπησαν πολύ, την Αίγυπτο. Επρόκειτο για μια παραγωγή του γνωστού βρετανικού καναλιού BBC, με τίτλο «Durrell's Spirit of Place».

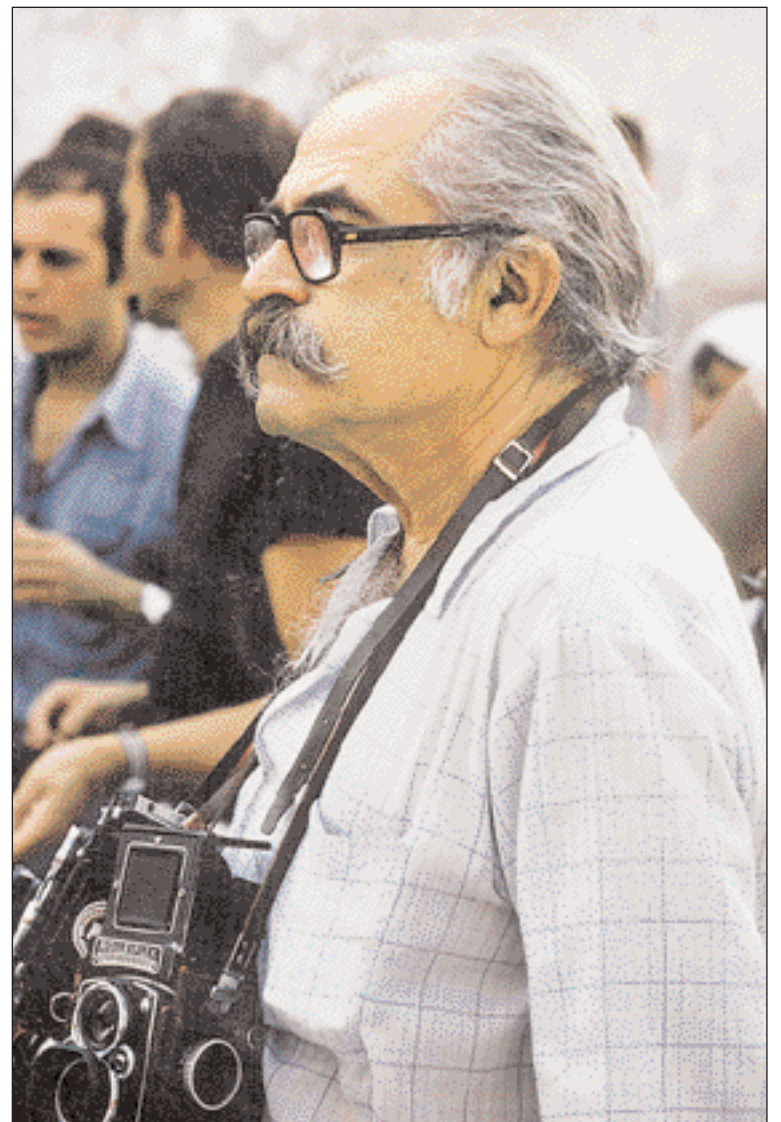
■ Η ενασχόληση του, ωστόσο, με τον κινηματογράφο καταλαμβάνει μικρό μέρος της καριέρας του, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η φωτογραφία, τέχνη στην οποία στράφηκε κατά πάσα πιθανότητα στις αρχές της δεκαετίας του '40. Από την προσωπική αλληλογραφία του πνευματικού του πατέρα, Αρχιεπισκόπου της Ιεράς Μονής του Σινά, Πορφυρίου Γ', διαπιστώνεται ότι δεν ακολούθησε κάποιες ειδικές φωτογραφικές σπουδές, οπότε μπορεί να θεωρηθεί αυτοδίδακτος. Ο τεράστιος όγκος του φωτογραφικού υλικού, που αποδίδεται σε αυτόν (περίπου 85.000 αρνητικά που σήμερα βρίσκονται στο Φωτογραφικό Αρχείο του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου) αποτελεί επαρκή απόδειξη της πιθανότητας καθημερινής τριβής του, με το μέσο αυτό. Η δε πλειονότητα των αρνητικών σε 6x6 επιβεβαιώνει τη χρήση κλασικής φωτογραφικής μηχανής τύπου Rollei-Flex.

■ Το 1940 πραγματοποιεί την πρώτη του επίσκεψη στην Ελλάδα, προκειμένου να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία. Ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες τον θέλουν να υπηρετεί στα βουνά της Αλβανίας, ως πολεμικός ανταποκριτής, θεωρείται βέβαιο ωστόσο, ότι την περίοδο 1940-44, υπήρξε εθελοντής πολεμικός ανταπο-

κριτής της Ελληνικής Κυβερνήσεως στο Κάιρο. Μετά το τέλος του πολέμου (πιθανώς το φθινόπωρο του 1944), προσλαμβάνεται (έπειτα από πρόταση του Αλέξανδρου Ξύδη, που πείθει τον προϊστάμενό του τότε, Γιώργο Σεφέρη), ως επίσημος φωτογράφος του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών στην Αίγυπτο. Το φθινόπωρο του 1948 ξεκινά τη συνεργασία του με το Γραφείο Τουρισμού στην Αθήνα, στα πλαίσια της οποίας εντάσσεται πιθανώς και η φωτογράφιση μαζί με τον φίλο του Ανδρέα Νομικό, την άνοιξη του 1950, στην Κρήτη. Από την ενδελεχή ανάγνωση της αλληλογραφίας του Πορφύριου Γ', προκύπτουν στοιχεία που καταδεικνύουν τον Παπαδήμο, επίσημο φωτογράφο του ελληνικού υπουργείου Τύπου και Τουρισμού για πολλά χρόνια και έκτακτο συνεργάτη του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης (1964), το οποίο προμηθεύει με φωτογραφικό υλικό λαογραφικού περιεχομένου. Ως τεκμήριο της κύριας επαγγελματικής του δραστηριότητας στην Ελλάδα, εντοπίζεται πλήθος φωτογραφιών του, δημοσιευμένο σε πολλές επίσημες εκδόσεις του υπουργείου, λ.χ. στο Iles de Saronique της σειράς «The Face of Greece».

■ Κατά την περίοδο της παραμονής του στο Κάιρο, μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, συνεργάζεται με μεγάλα περιοδικά της Αιγύπτου όπως: «Σφιγξ», Le Journal d' Egypte, Le Progres Egyptien, The Egyptian Gazette, Loisirs (ή Leisure), Bent el Nil και The Egyptian Mail. Με την εγκατάστασή του στην Ελλάδα εξακολούθησε να ασχολείται με το φωτογραφικό ρεπορτάζ. Πολλές φωτογραφίες του δημοσιεύονται στα γνωστά περιοδικά «Εικόνες» και «Hώς», καθώς και στην έγκυρη εφημερίδα «Η Καθημερινή». Παράλληλα, Ευρωπαίοι συγγραφείς τον επέλεγον για την εικονογράφηση των βιβλίων τους. Ενδεικτικά, μπορεί να αναφερθεί το έργο του Robin Maughm «Journey to Siwa», τη διάνθιση του οποίου με φωτογραφικό υλικό είχε αναλάβει ο Παπαδήμος. Το 1974 μάλιστα για πρώτη φορά εικονογραφεί, ένα αποκλειστικά δικό του δημιούργημα, το λεύκωμα «Η Ελλάδα που φεύγει» (εκδ. «Ολκόφ»). Το βιβλίο σημειώνει τεράστια επιτυχία, μεταφράζεται σε τέσσερις γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ρώσικα), εξαντλείται γρήγορα και φυσιολογικά ακολουθεί, λίγα χρόνια αργότερα (1981), η δεύτερη έκδοση, που θα χαρίσει στον εκδοτικό οίκο («Νέα Σύνορα») τον πρώτο έπαινο. Πέρα από τη φωτογραφία, ο Παπαδήμος διέθετε και συγγραφικές ανησυχίες, απτή απόδειξη των οποίων μπορεί να θεωρηθεί η έκδοση συλλογής ποιημάτων του με τον εύγλωττο τίτλο «Ποιήματα», το 1954.

■ Οι συμμετοχές του σε φωτογραφι-

▲ Ο Δημήτρης Παπαδήμος με τη μόνη σύντροφό του, τη RolleiFlex στο στήθος, στα μέσα της δεκαετίας του '80.

κές εκθέσεις είναι αναρίθμητες και σε διάφορες χώρες (Αίγυπτος, Αγγλία, Ελλάδα, Ελβετία, Κύπρος). Στοιχεία ωστόσο διασώζονται μόνο για μια έκθεση φωτογραφιών του, που οργάνωσε το Βρετανικό Συμβούλιο του Καΐρου, το φθινόπωρο του 1949 και για την έκθεση με τίτλο «Gourna 48», που έλαβε χώρα, τον Νοέμβριο του 1998, στο Adham Center's Sony Gallery for Photography και στην οποία εκτέθηκαν μεταξύ άλλων φωτογραφίες του Παπαδήμου που εικονίζουν την ομώνυμη πόλη της Αιγύπτου, όπως την είχε αποτυπώσει σε

φίλμ ο ίδιος, το 1948, και την αρχιτεκτονική δουλειά του φίλου του Hassan Fathy.

Σημείωση: Οι πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Δημήτρη Παπαδήμου είναι εξαιρετικά πενιχρές για να στοιχειοθετήσουν ένα εξαντλητικό βιογραφικό σημείωμα. Όσα στοιχεία έχουν συγκεντρωθεί δε, είναι δύσκολο να πιστοποιηθούν με ακρίβεια και ενδεχομένως να οδηγούν σε ασάφειες και παρερμηνείες. Η έρευνα στο μέλλον ίσως αποκαλύψει πολλές άγνωστες πτυχές της ζωής αυτού του σπουδαίου επαγγελματία φωτογράφου...